

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Marek Vydržal

**Vliv Ruska na evropskou energetickou bezpečnost v oblasti
dodávek plynu: Případová studie Bulharska**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.

Olomouc 2021

Prohlašuje, že jsem práci zpracoval samostatně a použil výhradně uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 21. 6. 2021

Marek Vydržal

Tímto bych chtěl poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce doc. Mgr. Danielu Markovi, Ph.D., M.A. za připomínky, rady a také trpělivost. Velké díky patří rovněž mé rodině za podporu během celého studia.

Obsah

Úvod	6
Představení tématu	6
Cíle práce a výzkumné otázky	8
Metodologie a struktura práce.....	8
Analýza literatury	10
1. Teoretický základ práce	14
1.1. Energetická bezpečnost	14
1.2. Teorie vzájemné závislosti	18
1.2.1 Symetrická a asymetrická vzájemná závislost	19
1.2.2 Citlivost a zranitelnost.....	20
1.2.3 Hodnocení vzájemné závislosti.....	21
2. Plyn jako strategická surovina.....	23
2.1. Přeprava plynu	23
2.2. Trh s plynem.....	25
3. Ruská energetická politika	27
3.1. Rusko jako producent a exportér plynu.....	27
3.2. Energetika jako nástroj ruské zahraniční politiky	29
4. Evropský energetický trh	34
4.1. Plynárenský sektor EU	34
4.2. Dovoz plynu z Ruska.....	36
4.3. Diverzifikace	39
5. Závislost Bulharska na ruském plynu	42
5.1. Ruský vliv v Bulharsku	42

5.2.	Bulharská situace v oblasti plynárenství	45
5.3.	Import ruského plynu.....	47
5.4.	Plynová krize 2009 a změna energetické politiky	48
5.5.	Diverzifikace	49
	Závěr.....	53
	Prameny a literatura.....	58
	Seznam zkratk.....	75
	Abstrakt	76
	Abstract.....	77

Úvod

Představení tématu

Energetika je dnes nepostradatelnou oblastí pro fungování moderní společnosti, ať už pro hospodářskou činnost nebo zajištění životního komfortu obyvatelstva. Výroba energie se dodnes z velké části neobejde bez energetických zdrojů v podobě uhlí, ropy nebo plynu. I přes hledání alternativ, zejména v podobě obnovitelných zdrojů, lidstvo spotřebovává obrovské množství fosilních paliv pro zajištění svých každodenních potřeb. Závislost na jejich dostatku by v případě omezeného přísunu těchto surovin mohlo vést k paralyzování celých států. Jedná se tak o strategické suroviny, které nejsou v krátkém časovém období nahraditelné. Zajištění jejich dostatečného množství se stalo důležitou součástí bezpečnosti.

V případě Evropské unie převládá závislost na dovozu, jelikož více než polovina spotřeby je pokryta dodávkami fosilních paliv ze třetích zemí. Důvodem je neschopnost pokrýt poměrně vysokou poptávku členských států EU domácí produkcí. Hlavním dodavatelem na evropský energetický trh je dlouhodobě Ruská federace. Jejích zásoby fosilních paliv patří k největším na světě. Rusko je hlavním partnerem v oblasti dovozu všech klíčových energetických komodit, jmenovitě jde o dodávky ropy, plynu i tuhých fosilních paliv, jejichž nejčastějším zástupcem je uhlí. Ruský dovoz představoval v roce 2019 v případě ropy 28 % celkového dovozu ropy a u plynu tvořil ruský podíl přes 40 %. Podíl přesahující 40 % dosahoval i import tuhých fosilních paliv. Ruská pozice na evropském energetickém trhu je také zvýrazněna značným náskokem před ostatními dodavateli, k nimž patří například Norsko nebo Alžírsko (Eurostat 2020a: 1-7).

Závislost na Rusku je však v současné době vnímána jako možné riziko pro evropskou energetickou bezpečnost, zejména v oblasti dodávek plynu. Mnozí bezpečnostní experti již několik let apelují na to, aby byla tato závislost snížena.

Tématu evropské energetické bezpečnosti je věnována větší pozornost od událostí z let 2006 a hlavně 2009, kdy došlo k zastavení dodávek plynu směřujících z Ruska na Ukrajinu. Zasaženo touto plynovou krizí bylo mimo Ukrajinu i několik dalších evropských států, z nichž některé měly s nastalou situací velké potíže. Dnes je evropská závislost na ruském plynu také často zmiňována v souvislosti se špatnými vztahy mezi euroatlantickými strukturami a Ruskem po anexi Krymu a rozpoutání války na východní Ukrajině v roce 2014 (Siddi 2020: 2). Přestože řada evropských politiků po roce 2014 deklarovalo snahu o snížení energetické závislosti na Rusku, množství dováženého plynu z Ruska naopak v posledních letech vzrostlo (Knechtová 2020).

Obavy ze závislosti na Rusku vzbuzuje i ruská energetická politika, považovaná za nástroj prosazování ruských politických zájmů v zahraničí. Politizace ruské energetiky je patrná zejména u postsovětských států, na které byl v minulých letech vyvinut opakovaně tlak skrze dodávky energetických surovin. Panují obavy, zda nemůže být energetika využita i v případě sporů mezi Ruskem a euroatlantickými strukturami, jejichž vztahy jsou dnes označovány za nejhorší od dob studené války. Podle některých bezpečnostních expertů není v případě eskalace napětí mezi oběma aktéry vyloučeno ani zastavení ruských dodávek plynu na evropský energetický trh (Kubátová 2018, Butler 2016).

Na riziko politizace energetické vazby mezi Ruskem a EU je často pohlíženo z pozice Unie jako celku. Ruský vliv a jeho schopnost ohrožit energetickou bezpečnost členských států se ovšem i přes integrační snahy v oblasti energetiky značně liší. Důvodem je rozdílná míra závislosti, která se pohybuje od 0 do téměř 100 %. Rozdíly mezi členy se ukázaly zřejmé zejména v roce 2009 během plynové krize, kdy se dopady zastavení dodávek plynu napříč EU značně lišily. K nejpostiženějším zemím mimo Ukrajinu patřilo Bulharsko. To je také dlouhodobě považováno za nejzranitelnější členský stát vůči případným ruským manipulacím s dodávkami plynu (Ruble 2017: 343).

Bulharsko je tak v řadě prací, zabývajících se evropskou energetickou bezpečností v souvislosti se závislostí na Rusku, jmenováno jako ohrožený stát aktuální ruskou energetickou politikou. Ovšem bez detailnější analýzy bulharské pozice. Proto se autor v rámci tohoto tématu rozhodl zaměřit právě na Bulharsko a blíže zmapovat jeho energetickou situaci v oblasti dodávek plynu.

Cíle práce a výzkumné otázky

Cílem práce je zhodnotit vazbu mezi Ruskem a EU v oblasti dodávek plynu a vyplývající ruský vliv na evropskou energetickou bezpečnost se zaměřením na případ Bulharska jako součást evropského energetického trhu. Ruská energetická politika je v posledních letech brána jako hrozba pro evropskou energetickou bezpečnost. Práce se tak věnuje této vazbě v souvislosti s ruskou energetickou politikou. Autor stanovuje následující výzkumné otázky:

- Jaký charakter má vazba mezi EU a Ruskem v oblasti dodávek plynu?
- Jak se změnila závislost Bulharska na ruském plynu od roku 2009?

Metodologie a struktura práce

Jako metoda výzkumu je v této práci zvolena případová studie, označovaná také jako *case study*. Tato metoda spadá do kategorie kvalitativního výzkumu. Jan Hendl tuto metodu výzkumu definuje jako „*detailed studium jednoho případu nebo několika málo případů*“ (Hendl 2005: 104). Případová studie poskytuje porozumění ohraničeného konkrétního případu, stavu nebo situace na základě podrobného a hloubkového zkoumání charakteristik a uvedení problematiky do kontextu (Hyett et al. 2014: 3). Tento typ studie je tak vhodný pro detailní zkoumání méně známých a specifických případů a situací. Často se zaměřuje na obtížně kvantifikovatelné parametry a vlastnosti. Výsledky zkoumání tak většinou nelze zobecňovat (Shevchuk 2013: 13). Případové studie z toho důvodu nejsou vhodné pro ověřování nebo tvorbu teorií, na rozdíl od kvantitativního výzkumu. Její výsledné poznatky pak můžeme použít pro analýzu dalšími

metodami (Kouba: 410-411). Případová studie by se měla použít, pokud: a) studie se zaměřuje na zodpovězení otázek typu jak a proč, b) nemůžeme manipulovat s povahou studovaných subjektů, c) chceme pokrýt kontextuální podmínky, protože věříme v jejich relevantnost pro studovaný fenomén, d) hranice mezi fenoménem a kontextem nejsou jasné (Yin 2003: 4).

V rámci typologie případových studií zde jde o práci koncipovanou jako intrinsitní případovou studii podle dělení Roberta Staka. Tato metodologie se vyznačuje detailní analýzou vybraného fenoménu s cílem co nejdůkladnějšího porozumění a poznání jeho vnitřních charakteristik. Právě toho se autor snaží dosáhnout i v rámci zde zkoumaného tématu. Ambicí této práce jako intrinsitní případové studie naopak není testování hypotéz nebo navrhování teorií s cílem porozumět teoretickým otázkám. Záměrem je tedy pouze detailní poznání dané situace (Hendl 2005: 107).

Tato práce je členěna do několika kapitol v pořadí, v jakém jsou uvedeny v tomto souhrnu. První kapitola práce se věnuje teoretickému základu v podobě konceptu energetické bezpečnosti a teorie vzájemné závislosti. V první části tak autor představuje teoretické pojetí energetické bezpečnosti. Problémem je však nejednotná definice tohoto pojmu, proto je zde představeno několik hlavních definic. Druhá část kapitoly je věnována teorii vzájemné závislosti, která je využita pro analýzu energetických vazeb v této práci. Druhá kapitola se zabývá plynem jako strategickou surovinou jeho možnou přepravou. Dalším bodem bude popis obecného fungování vazeb na trhu s plynem. Na charakteru trhu s plynem budou vysvětleny důvody, proč právě plyn je vystaven riziku politizace vazeb. Třetí kapitola je zaměřena na ruskou energetickou politiku. Obsahem je popis energetického sektoru v rámci ruského hospodářství a pozice na trhu. Úkolem této kapitoly je také zhodnotit ruskou energetickou politiku jako možné riziko pro odběratele. Ve čtvrté kapitole autor popíše vazbu na Rusko z pohledu evropského energetického trhu a zhodnotí riziko použití energetiky proti evropským

odběratelům v rámci současných vztahů. Poslední kapitola se věnuje výhradně bulharskému příkladu a jeho energetické bezpečnosti v oblasti dodávek plynu se zaměřením na ruský vliv v tomto sektoru.

Analýza literatury

Teoretické ukotvení vychází z prací autorů zabývajících se energetickou bezpečností a teorií vzájemné závislosti. Oblasti bezpečnosti se věnuje kniha přeložená do češtiny *Bezpečnost – Nový rámec pro analýzu* od autorů B. Buzana, O. Waevera aj. de Wildeho. Kniha nahlíží na bezpečnost z různých úhlů pohledu, od tradicionalistického pojetí zahrnujícího vojensko-politické pojetí bezpečnosti, po rozšířené chápání zahrnující ekonomické, společenské nebo enviromentální hledisko. I když se toto dílo nezabývá přímo energetickou bezpečností v rámci sledovaných oblastí, má zabezpečení dodávek energetických surovin zásadní roli. V případě energetické bezpečnosti existuje celá řada definic a přístupů, jak na tuto problematiku nahlížet. Jednou z nejznámějších a nejuniverzálnějších definic uvádí Daniel Yergin v článku *Ensuring Energy Security*. V tomto díle prezentuje vývoj chápání energetické bezpečnosti a představuje její pojetí pro moderní globalizovaný svět. Další koncept energetické bezpečnosti nabízí autoři Yasmeeen Hossain, Philip A. Loring a Tom Marsik v článku *Defining energy security in the rural North*. Článek hodnotí energetickou bezpečnost na Aljašce jako venkovské lokalitě bohaté na energetické zdroje. Pojetí energetické bezpečnosti je zde převzato od potravinové bezpečnosti. Mimo aspekt dostupnosti pracuje i s principem udržitelnosti. Dalším zde zmiňovaným autorem, v souvislosti s tímto druhem bezpečnosti, je Mikko Palonkorpi. Ten se věnuje tomuto tématu ve své práci s názvem *The Concept of Energy Security*.

Teorie vzájemné závislosti užívaná v této práci vychází z knihy od Roberta O. Keohana a Josepha S. Nye *Power and interdependence*. Autoři této knihy zde prezentují pohled na mezinárodní vztahy skrze síť vzájemných závislostí mezi státy, což je podle knihy naprosto klíčové pro charakter současné mezinárodní

politiky. Definování a popis teorie vzájemné závislosti je doplněno i o další díla, která prohlubují poznatky o pohledy na tuto teorii. Jedním z nich je například dílo *Interdependence and Power: A Conceptual Analysis* od Davida A. Baldwina.

Plynu jako strategické surovině se věnuje článek *The Importance of Natural Gas as a World Fuel* od Ayhana Demirbase. Autor v tomto článku popisuje charakteristiky trhu s plynem a důvody, které komplikují vytvoření celosvětového trhu s touto komoditou. Srovnáním fungování trhu s plynem a trhu s ropou se zabývá článek *A Comparative History of Oil and Gas Markets and Prices* od autorů Jonathana Sterna a Adi Imsirovic. Práce popisuje současné trendy na trhu s plynem, které vedou k postupné liberalizaci trhu. Jednou z největších změn na trhu posledních let je tzv. břidlicová revoluce. Právě tato revoluce je obsahem práce *The "Shale Gas" Revolution: Hype and Reality* od Paula Stevense. Autor se staví k této revoluci poměrně skepticky, a kromě popisu dosavadního vývoje dopadů tohoto plynu vyjadřuje argumenty, proč nepředpokládá masivní rozšíření této revoluce mimo USA.

Pro získání informací o ruské pozici na trhu s plynem byla využita práce od spoluautorů v čele s Vladimírem Kutcherovem *Russian natural gas exports: An analysis of challenges and opportunities*. Přínosem této práce je její aktuálnost v otázkách ruského vývozu plynu, včetně zohlednění příležitostí a výzev na současném trhu. Co se týče ruské zahraniční politiky na toto téma vyšla řada knih, jelikož po roce 2014 se stala ruská zahraniční politika a ruský vliv jedním z hlavních témat v oblasti mezinárodních vztahů. Jednou z nich je například kniha *Příběh ruské geopolitiky* od českého diplomata a odborníka na Rusko Jaroslava Kurfursta. Obsahem této knihy je historický přehled a vývoj ruské zahraniční politiky. Další publikací, která stojí za zmínku, je kniha *The Kremlin Playbook* od autorky Heather A. Conley. Toto dílo se ve své první kapitole věnuje současné ruské zahraniční politice, zájmům, jež sleduje a nástrojům, kterými se prosazuje

zejména vůči euroatlantickým strukturám. V druhé části jsou rozebrány případové studie pěti evropských států a ruských aktivit v nich.

Pro bližší objasnění úlohy energetiky, jako politického nástroje, byl použit článek *Oil, carrots, and sticks: Russia's energy resources as a foreign policy tool* od Randalla Newnham. Uvedená článek popisuje, jak je energetika použita při nátlaku na státy v případě ohrožení ruských zájmů nebo naopak, jako podpora pro vlády, které ruské zájmy hájí. I když starším, přesto podstatným zdrojem, je kniha od Alexandra Ghaleba *Natural Gas as an instrument of Russian state power*. Autor zde prezentuje své obavy ze vzrůstající ruské energetické moci a jejího možného použití proti euroatlantickým strukturám. Na toto téma se také rozsáhle vyjadřuje práce od nizozemského odborníka na otázky zahraniční politiky a bezpečnosti Rema Kortevega s názvem *Energy as a tool of foreign policy of authoritarian states, in particular Russia*. Tato práce se zabývá ruskou energetickou politikou jako hrozbou pro EU a zmiňuje možné důsledky této politiky pro členské státy.

Oblast ruského dovozu plynu do EU je tématem práce *EU-Russia Energy Relations* od Marca Siddi. Ten zde představuje realie vazby na Rusko z pohledu evropského energetického trhu a její historický vývoj i s ohledem na politické napětí po ukrajinské krizi. Mimo tyto okruhy se autor vyjadřuje i k aspektům vzájemné závislosti tohoto vztahu. K objasnění vazby mezi EU a Ruskem přispívá dále práce *European Union energy supply security*, kterou zpracovala Issabela Ruble. Tato práce zkoumá charakteristiky závislosti evropského energetického trhu na dodávkách plynu ze třetích zemí a případné možnosti diversifikace těchto dodávek. Aktuální výzvám evropského energetického trhu v souvislosti s energetickou bezpečností se zabývají články *The Energy Union and security of gas supply* od norského autora Ole Gunnar Austvika a práce od Alexandra Benjamina a Aline Dobreva *Energy supply and security*.

K tématu bulharské energetiky neexistuje takové množství odborné literatury, jako je tomu u energetiky Ruska nebo EU jako celku. Tato část práce čerpá z knihy *Energy Security in Central and Eastern Europe and the Operations of Russian State-Owned Energy Enterprises*, na níž se podíleli čeští i zahraniční autoři. Práce je věnována ruským energetickým aktivitám v oblasti střední a východní Evropy v sektorech plynárenství a jaderné energetiky. Přínos uvedené knihy pro tuto práci spočívá v analýze bulharské energetické situace, které je část knihy věnována. Další zde využitou prací je článek *The Impact of the Russia–Ukraine Gas Crisis in South Eastern Europe* od Aleksandara Kovacevice. Autor analyzuje dopady ukrajinské plynové krize ve státech jihovýchodní Evropy včetně Bulharska. Tématu diversifikace a možného zvýšení energetické bezpečnosti pro Bulharsko se věnuje publikace *Between Amity, Enmity and Europeanisation: EU Energy Security Policy and the Example of Bulgaria's Russian Energy Dependence* od Tomase Maltby. Aktuální pohled na vztah mezi Ruskem a Bulharskem v oblasti dodávek plynu poskytuje článek *Russia's Gas Price Discount for Bulgaria: The Problem of Imperial Economic Projects* z konce roku 2020 od Dmitry Shlapentokha. Práce se věnuje tomuto vztahu a jeho vývoji v posledních letech, zejména s ohledem na některé klíčové energetické projekty, které mají potenciál tento vztah ovlivnit.

Vedle akademické literatury jsou zde použity také internetové zpravodajské weby jako Reuters, Euractive a další. Autor dále čerpal z oficiálních dokumentů ruských úřadů, institucí EU a dalších aktérů.

1. Teoretický základ práce

Počáteční kapitola práce je rozdělena na dvě části. V první části je vymezen koncept energetické bezpečnosti jako součást bezpečnostní politiky státu. Jelikož neexistuje všeobecně přijímaný přístup k energetické bezpečnosti, nedá se označit za ucelenou teorii. Zde budou představeny hlavní definice a koncepty energetické bezpečnosti od světových autorů a definováno její pojetí pro účely této práce. Druhá část kapitoly je věnována teorii vzájemné závislosti, konkrétně přístupu od autorů Roberta O. Keohana a Josepha S. Nye. Jejich teorie vzájemné závislosti je dále uplatněna na hodnocení energetických vazeb v analytické části.

1.1. Energetická bezpečnost

Obecné chápání bezpečnosti lze definovat jako absenci hrozby nebo dostatečnou ochranu před určitou hrozbou. Bezpečnost je jedním ze základních atributů státu. Dnes již není spojena pouze s možným ohrožením života jako takového, ale i s jeho podmínkami. Z těchto důvodů je například bezpečnost vnímána i v souvislosti s fungujícím hospodářstvím a růstem ekonomiky, k čemuž je mimo jiné potřeba zajistit přísun energetických surovin (Myslivcová 2015: 5-7).

Koncept energetické bezpečnosti a jejího chápání se vyvíjel v čase s ohledem na vývoj lidstva a dějinné události. Za počátky této problematiky můžeme považovat používání ohně pravěkými lidmi. Oheň byl jednou z důležitých podmínek přežití té doby. Energetická bezpečnost tvořila jednoduchý systém zajištění paliva v podobě dřeva pro udržování ohně. Od té doby se energetická náročnost lidstva značně posunula, a tím i zajištění energetické bezpečnosti. Ta je tedy dnes mnohem komplexnější (Azzuni a Breyer 2018: 3).

Energetické suroviny jsou nepostradatelnou podmínkou pro fungování velké části současné populace a v dnešním světě mají nezastupitelné místo. Tyto suroviny nejsou nezbytné jen pro výrobu tepla a světla, ale mají uplatnění i v potravinářství, farmaceutickém průmyslu, dopravě atd. Na jejich dostatku závisí

ekonomický blahobyt a životní komfort současné moderní společnosti. Přerušáním energetických dodávek by mohlo dojít k paralyzování ekonomiky a destabilizaci zasažených států. Strategičnost a důležitost těchto komodit je dána také jejich současnou nenahraditelností a přirozenou nedostupností, jelikož zejména u ropy a plynu se většina světových zásob nachází jen v několika málo státech světa, proto je velká část celosvětové poptávky uspokojena dovozem ze zahraničí. (Cherp a Jewell 2011: 202, Souleimanov 2011: 13).

Dlouhou dobu nebyla energetická bezpečnost brána za důležitou součást národní bezpečnosti i přes to, že závislost států a jejich ekonomik na energetických surovinách, především ropy ve 20. století rychle stoupala. Mezi lety 1960 a 1973 došlo celosvětově ke ztrojnásobení poptávky po ropě z 20 na 60 milionů barelů denně. Dvě třetiny této spotřeby tvořily vyspělé státy západního bloku, které ropu dovážely ze států Perského zálivu. Jejich ekonomická aktivita byla stále více navázána na přísun ropy z jediného regionu. V této závislosti ale nespárovaly vyspělé západní státy možné riziko a nadále se jejich energetická politika řídila jen otázkou ceny. Jelikož dodávky ropy ze států okolo Perského zálivu byly nejvýhodnějším energetickým zdrojem, nehledaly jinou alternativu (Bielecki 2002: 238).

Ke změně pohledu došlo po roce 1973, kdy nastal tzv. *první ropný šok*. Jeho důvodem byla jomkipurská válka mezi Izraelem a koalicí Sýrie a Egypta¹. Arabští producenti ropy se rozhodli omezit těžbu a uvalit ropné embargo na státy podporující Izrael s požadavkem ukončení této podpory. Tento krok byl namířen zejména proti USA a státům západní Evropy (Černoch 2007: 10-11). Omezení dodávek vedlo k nedostatku ropy, růstu ceny a destabilizaci trhu. Embargo trvalo celkem šest měsíců a cena ropy se během této doby až zčtyřnásobila². Zasažené

¹ Izrael byl v tomto konfliktu materiálně podporován některými západními státy v čele s USA. Naopak arabská koalice byla podporována ostatními arabskými státy, včetně producentů ropy sdružených v Organizaci států vyvážejících ropu (OPEC) (Černoch 2007: 10-11).

² Cena vystoupala z 2,90 dolarů za barel na 11,65 (Amadeo 2020).

státy byly nuceny se uchýlovat k opatřením omezující fungování dopravy i průmyslu. Následná ekonomická krize postihla velkou část světa (Amadeo 2020).

Tyto události nejen že přiměly řadu zemí vnímat svoji národní bezpečnost i skrze energetiku, ale také demonstrovaly sílu a vliv producentů energetických surovin na mezinárodní scéně. I když se v případě arabských států nejednalo o vojensky silné země a v této oblasti nemohly konkurovat USA, skrze dodávky ropy vytvořily silný tlak, který měl obrovský vliv na fungování dotčených odběratelů, včetně USA (Hepburn 2018, Bielecki 2002: 238).

Dnes je energetická bezpečnost tedy považována za důležitou součást celkové bezpečnosti. I přes její klíčovou roli má ovšem poměrně slabý teoretický základ. Je to dáno obsáhlostí tohoto tématu a jeho přesahem do oborů jako ekonomie, právo, vojenství, politika nebo enviromentalistika. I když jsou si definice energetické bezpečnosti v základech v mnohém podobné, nejedná se o jednotný přístup a panují rozdíly v pohledu na tento druh bezpečnosti, jelikož autoři jej hodnotí napříč obory, které energetika zasahuje. Existuje tak velký počet konceptů a definic, jen v letech 2006 až 2010 jich vzniklo podle článku *Definitions and dimensions of energy security* 21 (Azzuni a Breyer 2018: 3).

Jednou z nejčastěji uváděných definic je od Daniela Yergina. Ten chápe energetickou bezpečnost jako: „*Dostupnost dostatečných dodávek za přijatelné ceny*“ (Yergin 2006: 70). Jedná se o definici, která se vyznačuje stručností a univerzálností. Dále se ve své práci *Ensuring Energy Security* věnuje faktorům vedoucím k posílení energetické bezpečnosti. Hlavní je podle něj pro její posílení diversifikace dodávek. Pokud má stát několik různých zdrojů, přerušení dodávek od jednoho zdroje nepředstavuje významný problém, protože má několik dalších alternativ. Dalším aspektem je odolnost. Ta souvisí s vytvořením dostatečných rezerv pro případ větší poptávky nebo přerušení dodávek. Dostatečné rezervy mají pomoci zvládnout případné krizové období bez větších problémů nebo alespoň poskytnout čas na dostatečnou přípravu. Třetím faktorem je uznání

jednoho velkého světového trhu, jehož je každý součástí. Pro zabezpečení všech účastníků je nutné zabezpečit stabilitu tohoto trhu. Čtvrtým principem jsou informace. Základem jsou informační toky mezi producenty a spotřebiteli. Nedostatek informací může být důvodem paniky a destabilizace trhu v důsledku čehož může být narušena energetická bezpečnost účastníků (Yergin 2006: 75).

Stejnou definici energetické bezpečnosti jako D. Yergin uvádí i Mezinárodní energetická agentura. Ta navíc rozlišuje krátkodobou a dlouhodobou energetickou bezpečnost. Krátkodobá spočívá ve schopnosti reagovat na náhlé změny v oblasti nabídky a poptávky. Dlouhodobá energetická bezpečnost se týká investic v souladu s hospodářským rozvojem a udržitelností (IEA 2021).

Řada definic zahrnuje mimo aspekt dostupnosti a ceny také otázky důsledků souvisejících s využíváním a těžbou energetických komodit. K zástupcům tohoto přístupu se řadí například autoři článku *Defining energy security in the rural North*, Yasmeen Hossain, Philip A. Loring a Tom Marsik. Tento druh bezpečnosti zde definují jako: „*Situace, kdy lidé mají přístup k energii za přijatelných podmínek vedoucích k udržitelnému životu*“ (Hossain et al. 2016: 90). Pro účely této práce však bude energetická bezpečnost členských států EU včetně Bulharska vnímána s ohledem na fyzickou dostupnost energetických zdrojů.

Energetická bezpečnost členských států EU a jejich závislost na ruských dodávkách plynu je v posledních letech zmiňována v kontextu politických vztahů mezi Ruskem a euroatlantickými strukturami. I v případě této práce je zkoumaná problematika uvedena do kontextu zahraniční politiky. V souvislosti s tímto přístupem je zde zmíněn koncept hodnocení energetické bezpečnosti podle Mikka Palonkorpiho. Podle tohoto autora je zapotřebí do problematiky energetické bezpečnosti zahrnout politické i ekonomické charakteristiky a neopomenout reflektovat politickou situaci mezi odběratelem a dodavatelem (Palonkorpi 2006: 302-303). Případné vnímání energetické závislosti jako hrozby ovlivňuje také

historie vztahů mezi aktéry. Přátelské vztahy tak napomáhají pozitivnímu vnímání energetické vazby. V takovém případě i značná závislost nepředstavuje podle odběratele ohrožení energetické bezpečnosti. Naopak při historicky špatných vztazích je i menší míra závislosti vnímána jako možné riziko (Palonkorpi 2006: 307).

1.2. Teorie vzájemné závislosti

Hodnocení energetické bezpečnosti je úzce spjato s vazbami, kterých se státy na trhu účastní. Pro účely této práce je zde využita teorie vzájemné závislosti, zabývající se právě vazbami mezi státy, jejíž teoretický základ je vymezen v této podkapitole.

Základem teorie vzájemné závislosti jsou vazby v mezinárodním prostoru, které se skládají z toků peněz, zboží, lidí nebo informací. V současné době jsou státy propojeny nejhustší sítí těchto vazeb v historii (Nye a Keohane 2011: 5-8). Teorie vzájemné závislosti neboli také interdependence začala být ve větší míře využívána v průběhu 50. a 60. let 20. století. V té době se na jejím základě nejčastěji analyzovaly vztahy mezi zemědělskými a industrializovanými státy, centrem a periferií, politicky dominantními a podřízenými státy. Důvodem, proč začala být tomuto konceptu věnována postupem času větší pozornost, byla stoupající míra spolupráce mezi státy a vrůstající množství a velikost mezinárodních vazeb. Tohoto trendu si všimlo i mnoho autorů z oblasti mezinárodních vztahů, kteří se začali věnovat myšlence vzájemné závislosti globalizovaného světa a vlivu těchto vazeb na mezinárodní prostředí (Nye a Keohane 1987: 727, Ferraro 2008: 61). Zde je využit konkrétně přístup od Josepha Nye a Roberta Keohane.

Obecně můžeme vzájemnou závislost definovat jako vztah mezi dvěma a více aktéry, kteří na sebe navzájem skrze tuto vazbu působí. Změní-li svoji pozici v rámci vazby jakýkoliv aktér, má to dopady také na ostatní zúčastněné

(Rosecrance a Stein 1973: 2). Účelem globalizovaných vztahů mezi státy je především uspokojení potřeb všech zúčastněných aktérů. Bývají zpravidla ekonomicky prospěšné pro všechny strany. Vzdát se jich by tedy s sebou neslo ekonomické ztráty. Tyto ztráty by byly pro aktéry úměrné velikosti vazby a možným alternativám za ni (Baldwin 1980: 478).

Cenou za účast na těchto ekonomicky výhodných vazbách je ovšem omezení suverenity, jelikož státy jsou určitou mírou při těchto vztazích závislé na někom jiném. Tedy více či méně ovlivněny vnějšími faktory. Řada problémů, které by dříve zůstaly izolované, se kvůli tomu dnes přesouvá na globální úroveň. Pro větší bezpečnost a autonomii by se státy musely mezinárodních vazeb a z nich vyplývajících ekonomických výhod vzdát. Panuje tak spor mezi otázkou ekonomického blahobytu a větší mírou nezávislosti (Nye a Koahane 2011: 34).

Součástí mezinárodních vazeb jsou kromě států také nestátní aktéři typu nadnárodních organizací. V rámci organizací jsou stanovována různě závazná pravidla, která mají vliv také na vazby mezi státy. V případě ekonomické spolupráce jsou vztahy ovlivňovány například pravidly Světové obchodní organizace (WHO) nebo v oblasti energetiky také Mezinárodní agenturou pro energii (IEA) (Nye a Koahane 2011: 15-18).

1.2.1 Symetrická a asymetrická vzájemná závislost

V rámci interdependence se závislost na vazbě mezi aktéry pohybuje od absolutní závislosti pouze jednoho aktéra po vyrovnanou vzájemnou závislost. Většina vazeb se pohybuje mezi těmito krajními pozicemi. Při rovnoměrných pozicích všech účastníků hovoříme o symetrické interdependenci. Naopak v případě nerovnoměrných pozicích, kdy je míra závislosti přikloněna na jakoukoliv stranu, hovoříme o asymetrickém vztahu. Míra závislosti odpovídá tomu, jak velké by byly ztráty při náhlém přerušení vazby (Baldwin 1980: 478).

Rozložení závislosti mezi aktéry určuje také distribuci moci a vlivu. Asymetrické rozložení moci může sloužit jako nástroj v rukou méně závislého aktéra (Nye a Keohane 1987: 728). Myšlenka zneužití silnější pozice pro politické účely vychází z předpokladu, že jakékoliv změny ve vztahu mají vždy fatálnější dopady na více závislého účastníka. Případné změny mohou být iniciovány se záměrem poškodit závislejšího aktéra. Pokud je tato vazba pro účastníka velmi důležitá a nemá jinou alternativu, může tak sloužit jako páka dominantního aktéra. Tento vliv je v případě energetiky umocněn nepostradatelností a nezastupitelností energetických surovin, což u obchodu s mnohými jinými komoditami neplatí, jelikož jsou nahraditelné nebo jejich nedostatek nemá výrazný vliv na fungování hospodářství. Závislé státy na dovozu energetických surovin se tak mohou stát cílem manipulace a tlaku ze strany dodavatelů jako se tomu stalo v roce 1973 (Nye a Keohane 2011: 10).

K ovlivnění politiky nemusí dojít pod reálným nátlakem, ale závislý aktér může sám činit politická rozhodnutí ovlivněná svojí slabou pozicí ve vztahu. Vědomě se tedy vyhýbá možným sporům s dominantním aktérem a přizpůsobuje tomu i svá politická rozhodnutí. Tento fenomén je nazýván jako *paradox nerealizované moci* (Ocelík: 56).

Podle Josepha Nye a Roberta Keohana jsou tak dnešní zdroje moci v zahraniční politice mnohem komplexnější než dříve. Výrazný vliv mají dnes závislosti mezi státy a jejich ekonomická moc. Toto vnímání vlivu skrze závislosti v globalizovaném světě narušilo tradicionalistický pohled na sílu pozice států na mezinárodním poli, která byla mnoho let vnímána pouze na základě vojenské síly (Nye a Keohane 2011: 9-10).

1.2.2 Citlivost a zranitelnost

Joseph Nye a Robert Keohane využívají k upřesnění míry závislosti jednoho aktéra na druhém termíny citlivost a zranitelnost. Tyto dva ukazatele a jejich

charakteristiky dvojice převzala od Richarda N. Coopera v případě zranitelnosti a u citlivost využili koncepci vzájemné závislosti od Kennetha W. Waltze.

„Míra citlivosti odpovídá, jak rychle a v jakém rozsahu je změna v jedné zemi pocíťována v druhé za konstantního politického rámce“. Citlivost se zabývá případnou změnou objemu toků přes hranice a dopady na společnost a stát. Jinak se dá citlivost popsat také jako ovlivnitelnost. Citlivost státu v oblasti energetiky snižuje například domácí těžba. Díky tomu jsou státy s domácí těžbou ropy daleko méně ovlivněny cenou na trhu. Jako příklad je uvedeno srovnání Japonska a USA v 70. letech, kdy rostla cena ropy na trhu. Tento růst se projevil i ve zmíněných státech, ale dopady se lišily z důvodů rozdílné citlivosti. USA se vyznačovaly nižší citlivostí díky domácí těžbě na rozdíl od Japonska, které bylo a dosud je plně závislé na dovozu ropy (Nye a Koahane 2011: 10-13).

Podstatnější pro cíle této práce je zranitelnost. *„Zranitelnost udává náklady aktéra kvůli vnějším událostem po změně politiky“.* Klíčovou otázkou pro určení zranitelnosti je schopnost a výše nákladů na změnu. Neschopnost přechodu k alternativě zvyšuje zranitelnost, je tedy úzce spjata s dostupností alternativ a diversifikací. Zranitelnost lze chápat i jako závislost, jelikož zranitelnější stát je z pravidla ten, který je v rámci vazby více závislý. Proto je také daleko podstatnější pro určení vzájemné závislosti mezi státy než citlivost (Nye a Koahane 2011: 10-13, Ocelík 2006: 54).

1.2.3 Hodnocení vzájemné závislosti

Pro zhodnocení rizika závislosti na ruském plynu pro energetickou bezpečnost je důležité mimo obecného popisu tohoto rizika, zasadit ho do daného prostředí tvořeného aktéry vztahu, což bude provedeno právě pomocí výše popsané teorie vzájemné závislosti. Na základě faktorů určujících závislost aktérů na vazbě včetně otázek citlivosti a zranitelnosti se autor pokusí analyzovat vztah v oblasti dodávek plynu mezi EU a Ruskem se zaměřením na bulharskou pozici jako členu

Unie. Tyto faktory se liší v rámci rozdílné pozice Ruska jako exportéra a EU, respektive Bulharska jako importéra.

Autor se zde inspiroval prací s názvem *Vztahy mezi Evropskou unií a Ruskou federací v sektoru zemního plynu* od českého experta na energetickou bezpečnost Lukáše Tichého. Zmíněný autor zde využívá teorii vzájemná závislosti a pro určení pozice aktérů pracuje s následující ukazateli. V případě importéra jsou to proměnné jako domácí zásoby energetické suroviny, spotřeba této suroviny v rámci spotřeby všech energetických surovin a možnosti diversifikace. Tyto faktory tak poslouží k určení pozice EU a Bulharska v rámci vazby na Rusko. Naopak u exportéra, v tomto případě Ruska, je hlavní otázkou závislosti na vazbě její podíl na tvorbě HDP, podíl generovaných příjmů na celkových příjmech do státního rozpočtu, podíl na celkovém exportu a možnost nahradit tyto zisky vývozem na jiný odběratelský trh (Tichý 2011: 193,195). Podle závislosti aktérů na vazbě a její nepostradatelnosti lze následně vyvodit vliv Ruska na energetickou bezpečnost zmíněných aktérů a možnosti jeho zneužití na základě zmíněné teorie a jejího chápání principu rozložení závislosti.

2. Plyn jako strategická surovina

Plyn se dnes využívá v celé řadě odvětví. Využívá se pro výrobu elektrické energie, tepla v teplárnách, ale i jako zdroj energie v samotných domácnostech. Další oblasti, kde je využíván je potravinářství, sklářství, výroba keramiky ale i v pohřebnictví pro fungování krematorií (Kociánová 2014). Jeho podíl v celosvětovém energetickém mixu primárních zdrojů tvoří 24 % (Hafner 2020). Plyn je tak nepostradatelnou surovinou a jeho význam s časem roste, což je dáno mimo jiné jeho šetrností k životnímu prostředí³ ve srovnání s ostatními fosilními palivy. Do budoucna tak jeho celosvětová spotřeba poroste, zejména na úkor uhlí (Freire 2017: 136). V této kapitole budou popsány možnosti a podmínky přepravy plynu a obecné charakteristiky tohoto energetického trhu.

2.1. Přeprava plynu

I když je na planetě dostatek zásob plynu,⁴ tyto zásoby nejsou rozmístěny rovnoměrně a všechny státy k nim nemají stejný přístup. Většina plynu je vyprodukována v několika málo zemích, ovšem poptávka je celosvětová. Ta musí být v mnohých oblastech uspokojována dovozem z místa produkce často na dlouhé vzdálenosti. Pro zajištění dostupnosti plynu tak hraje zásadní roli oblast dopravy mezi dodavatelem a odběratelem. Možnosti dopravy závisí převážně na vybudované infrastruktuře a její kapacitě.

Přeprava zemního plynu na dlouhé vzdálenosti je dnes realizována dvěma základními způsoby. Prvním a v současnosti nejrozšířenějším způsobem je přeprava prostřednictvím plynovodů. V tomto případě se plyn přepravuje ve své

³ Ve srovnání se spalováním uhlí se do ovzduší dostane o 50 % méně CO₂ a ve srovnání s ropou a surovin z ní je to o 30 %. Nevypouští také do ovzduší téměř žádný oxid siřičitý a poměrně malé množství oxidů dusíku, způsobujících například kyselé deště (Demirbas 2006: 416, Scaroni 2010).

⁴ Podle International Energy Agency (IEA) současně prozkoumaná naleziště plynu vydrží až 50 let a odhadované zásoby vydrží okolo 200 let i při rostoucí spotřebě. Přitom ještě před 20 lety bylo odhadováno, že zásoby plynu vydrží okolo 90 let. V posledních dvou desetiletích tak zásoby plynu rostly rychleji než jeho spotřeba. Nová naleziště plynu byla objevena v Izraeli, USA, Jižní Americe, Austrálii, Číně atd. Tato nová naleziště jsou z velké části tvořena tzv. břidlicovým plynem (Klička 2019).

přirozené plynné formě. Druhým způsobem je přeprava pomocí tankerů, které jsou upraveny pro tento účel a plyn je přepravován ve formě zkapalněného zemního plynu (LNG). K tomu je nutné plyn zkapalnit ve speciálních terminálech. Jeho zkapalněním je možné přepravit větší množství plynu tak, aby tato přeprava byla rentabilní. Po přepravě tankerem je LNG přečerpáno do přijímacího terminálu v přístavu, kde se LNG v zásobnících postupně odpařuje a dodává do plynovodné sítě. LNG může být také dopravováno kamionovou nebo železniční dopravou do plnicích LNG stanic nebo rovnou ke spotřebiteli (EON 2012).

Přeprava plynu plynovody je pevně vázána na vybudovanou plynovodnou síť. Dodávky tak mají omezené možnosti kudy mohou proudit a účastníci vazby jsou na sebe pevně fixováni. V případě nenadálých událostí na trhu vyžadující změnu směřování dodávek plynu to nemusí být možné z důvodů neexistujícího alternativního propojení nebo jeho plného vytížení. Naopak přeprava LNG je daleko flexibilnější, což je dáno charakterem lodní dopravy. Přeprava LNG není vázána na určitou trasu, ale může se libovolně měnit podle vývoje na trhu. Tankery mohou dopravovat plyn od jakéhokoliv producenta LNG do všech přijímacích terminálů na světě. Na trhu s LNG tak existuje řada alternativních aktérů pro odběratele i producenty. Ve srovnání s přepravou plynovody je ovšem tento druh přepravy dražší (Goldthau a Hoxtell 2012: 10).

V posledních letech je stále více plynu přepravováno pomocí tankerů. Zatím co v roce 1990 představovalo LNG 16 % celosvětového obchodu s plynem, v současné době to je okolo 46 %. Mezinárodní energetická agentura očekává, že se množství plynu přepraveného tímto způsobem do roku 2040 zdvojnásobí a dosáhne přibližně 730 bcm⁵. Podle této prognózy bude LNG tvořit 2/3 celosvětové přepravy plynu (Hafner 2020).

⁵ V roce 2018 bylo pomocí LNG přepravováno 350 bcm (Hafner 2020).

2.2. Trh s plynem

Na rozdíl od ropy nebyl dosud vytvořen celosvětový trh s plynem. Hlavním důvodem je nemožnost přepravy plynu napříč trhem, jelikož neexistuje dostatečně hustá energetická infrastruktura, která by propojila většinu aktérů na trhu. Přeprava plynu je technicky náročná a vyžaduje specifickou infrastrukturu, jejíž budování je spojeno se značnými finančními náklady. Trh s plynem tak zůstává do velké míry nepropojený a jednotlivé regiony a státy jsou od sebe často izolované. Tento nepropojený trh je založený na dlouhodobých vazbách s omezenými alternativami (Demirbas 2006: 417). V několika případech jsou státy propojeny plynovodnou sítí pouze s jediným dodavatelem, který tak zde má monopol. Taková podoba trhu poskytuje producentovi silnou pozici ve vztahu k odběrateli a možnost tuto pozici zneužít. Limity v přepravě dané vybudovanou infrastrukturou platí také pro producenty, jelikož dodávat plyn mohou jen tam kam mají přístup. Kvůli izolovanosti a faktorech s tím souvisejících nereaguje trh s plynem rychle a dramaticky na úrovni celého trhu jako je tomu u ropy, ale naopak ho více ovlivňují místní faktory (Stern 2020: 6-7, U.S. Energy Information Administration 2020).

„K vytvoření fungujícího globálního trhu je zapotřebí: 1. volný pohyb komodity mezi geografickými oblastmi 2. informovanost aktérů napříč trhem 3. náklady na dopravu musí být dostatečně nízké, aby byly cenové rozdíly napříč trhem nepatrné a tato přeprava se finančně vyplatila“ (Stevens 2010: 7).

V současné době dochází na trhu k událostem, které mají potenciál trvale změnit jeho podobu a přiblížit ho k fungujícímu integrovanému globálnímu trhu. Důvodem je propojování stále většího množství aktérů. Děje se tak díky stavbě nových plynovodů a zejména rozšiřování trhu s LNG. I když toto odvětví existuje už řadu let, účastnil se ho jen omezený počet států a zabíral minimální podíl celkového trhu. (U.S. Energy Information Administration 2020). Tento trend

dokládá i ústup od dlouhodobých smluv ke smlouvám na spotovém základě⁶. V roce 2019 na tento druh smluv připadalo 34 % obchodovaného plynu, což je běžné zejména na trhu s LNG (Stern 2020: 9,14). Propojováním stále většího počtu aktérů na trhu mají odběratelé i dodavatelé plynu více alternativ, což napomáhá vzniku konkurenčního tržního prostředí oslabující pozici některých důležitých producentů, kteří si na mnohých trzích udržují monopol. Dalším důležitým faktorem, který bude mít vliv na budoucí podobu trhu jsou noví producenti břidlicového plynu⁷ v čele s USA, kteří mohou rozšířit trh na straně nabídky.

Změny, které jsou zde nastíněny, ale budou ovlivňovat podobu trhu postupně v průběhu řady let a jsou spojeny se značnými finančními náklady. Rychlost změny tak může být narušena řadou faktorů (Medlock 2012: 91,86).

6 Spotové trhy: „Spot je současná cena na spotovém trhu cenných papírů, komodit nebo měn. Spotová cena se nejčastěji používá v souvislosti s futures kontrakty jako je ropa, pšenice nebo zlato, které zrovna expirují. Tato cena se na trhu neustále mění. Při nespotovém obchodování se strany domluví na ceně, ale platba a dodání zboží jsou uskutečněny později“ (CzechWealth).

7 Rozmach břidlicového plynu nastal v USA na přelomu tisíciletí, někdy je tato událost nazývána jako břidlicová revoluce. V roce 1997 došlo k průlomům ve výzkumu těžby plynu z geologických vrstev břidlic hluboko pod povrchem pomocí tzv. frakování. Ložiska tohoto plynu se nalézají poměrně hustě po celé planetě. Těžba je ovšem spojena s riziky zemětřesení a kontaminace v podzemních vod, proto není velká část ložisek pro těžbu vhodná. V současné době probíhá masivní těžba pouze v USA, ale řada jiných států jako Austrálie, Argentina, Čína a další plánují nebo již začali s těžbou. Očekává se, že ve v roce 2040 se těžba ve srovnání s rokem 2015 ztrojnásobí a břidlicový plyn bude tvořit 30% světové produkce plynu (U.S. Energy Information Administration 2016, Yergin a Ineson 2009, Vobořil 2015).

3. Ruská energetická politika

Rusko patří v energetice ke klíčovým aktérům na trhu díky jeho obrovským ložiskům fosilních paliv, na kterých je závislá řada odběratelských států. Dnes je však považováno mnoha autory a politiky za rizikového dodavatele energetických surovin. Důvodem je jeho energetická politika, která je hodnocena jako nástroj zahraniční *neosovětské* politiky. V této kapitole bude popsána ruská pozice na trhu a jeho jednání, které je považováno za rizikové.

3.1. Rusko jako producent a exportér plynu

Rusko dlouhodobě patří ke klíčovým producentům plynu na celosvětovém trhu. Odhadované množství plynu nacházející se na ruském území patří vůbec k největším na světě. Tyto zásoby tvoří 19 % celosvětových zásob (Fawthrop 2020). Drtivá většina zásob plynu se nachází v oblastech Sibíře, severního polárního kruhu a ostrova Sachalin (U.S. Energy Information Administration 2017).

Rusko je také druhé na světě v množství vyprodukovaného plynu po USA (Kutcherov et al. 2020: 4). Plyn vyprodukovaný v Rusku představuje okolo 20 % celosvětové produkce. Z této ruské produkce je určeno na export 30 %. To dělá z Ruska největšího exportéra na trhu s plynem (Esen 2016: 105). Mimo to také přeprodává určitou část plynu, která je vyprodukována v zemích střední Asie⁸ (Garibov 2019).

Produkce energetických surovin je dnes nepostradatelnou složkou ruského hospodářství. Produkce ropy a plynu tvoří 38,9 % ekonomické činnosti Ruska a toto číslo vykazuje v posledních letech vzrůstající trend. Stav ruské ekonomiky tak stále více závisí na ziscích z produkce těchto energetických surovin (Warsaw institute 2020a). Nezastupitelné místo mají zisky z energetického sektoru i

⁸ V roce 2018 Rusko dovezlo 12,3 bcm plynu z Kazachstánu a 3,8 bcm z Uzbekistánu. V roce 2019 1,2 bcm z Turkmenistánu. Do budoucna je plánováno rozšířit nákup plynu z Turkmenistánu (Garibov 2019).

v ruském státním rozpočtu, který pokrývají z 47 % (The Moscow Times 2019). Tyto státní příjmy jsou generovány především vývozem a z menší části poplatky za těžbu a distribuci. Vývoz energetických surovin pokrývá 63,7 % celkového ruského vývozu a konkrétně plyn tvoří 12,1 %. Vývoz zemního plynu představuje 7,4 % příjmů do státního rozpočtu a 3,7 % HDP. Což je pro srovnání přibližně stejný podíl HDP, který vynakládá Rusko na obranu (Mae 2020, The World Bank 2021).

Ruský export plynu je z velké části orientován na evropský trh. Plyn z Ruska se dále na západ do Evropy dostává převážně plynovody propojující evropskou a ruskou plynovodnou síť. Mezi Ruskem a Evropou dnes existuje silná energetická vazba. Na evropský trh míří 75 % ruského celkového exportu plynu, což je okolo 200 bcm za rok (U.S. Energy Information Administration 2017, Gazprom 2021). Možným omezením vývozu na evropský energetický trh a snížením vyplývajících zisků by byla zasažena citlivost Ruska v rámci této vazby, což by mělo negativní dopad na ruské hospodářství z podstatné části závislé na tomto sektoru.

Menší část ruského vývozu je určena pro asijský trh, kde ruský plyn směřuje nejčastěji do Japonska, Jižní Koreje, Tchaj-wanu a Číny. (Kutcherov et al. 2020: 3) V Asii rychle stoupá poptávka po plynu, proto zde Rusko vidí velký potenciál. V roce 2019 byla podepsána smlouva mezi Gazpromem a Čínskou národní ropnou a plynárenskou společností na dodávky plynu ve výši 38 bcm ročně s platností 30 let. V prosinci 2019 byl spuštěn plynovod Síla Sibíře, který přepravuje plyn z Ruska na severozápad Číny⁹. Jedná se o první plynovod směřující z Ruska na asijský trh. Do jeho spuštění byl tímto směrem exportován plyn výhradně v podobě LNG. Pro další expanzi nejen do Číny, ale na celý asijský trh, jsou plánovány projekty v podobě dalších plynovodů, terminálů LNG a

9 Jeho maximální kapacita je 38 bcm s možností jejího zvýšení. Kvůli nedostatečné kapacitě infrastruktury přivádějící plyn z těžebních polí však může být jeho maximální kapacita využita nejdříve za 10 až 12 let (Pigni 2020).

rozšíření těžby na východě Ruska¹⁰ (Kutcherov et al. 2020: 7-8). Společně s expanzí na asijský trh pomocí plynovodů je plánováno zvýšení podílu LNG. V současné době má k dispozici Rusko LNG terminály Yamal a menší Sachalin II. LNG pokrývá 10 % vývozu, prognózy pro rok 2040 hovoří o 22 % (Pigni 2020).

Vizi ruské pozice na trhu do budoucna nastiňuje Energetická strategie pro rok 2030. Tento dokument byl ale přijat již v roce 2009. Situace na trhu se od roku 2009 výrazně změnila. Tu v současnosti ovlivňují události, se kterými zmíněný dokument nepočítá, a tak je dnes v mnohém zastaralý. Další dokument zaměřující se na plynárenství a jeho strategii, je Obecné schéma rozvoje plynárenského průmyslu na období do roku 2030¹¹. Tento dokument je podrobnější a obsahuje plány pro rozvoj tohoto odvětví. Jako hlavní oblasti rozvoje vidí LNG a pronikání na asijský trh. Důležitá je i strategie Gazpromu, která je ale závislá na předchozích dvou dokumentech. Hlavními cíli ruské energetické politiky v oblasti exportu plynu jsou diversifikace přepravních tras, zvyšování množství vyvezeného plynu a intenzivní expanze ruského plynu do Asie (Kutcherov et al. 2020: 4). Rusko si tedy uvědomuje svoji závislost na poptávce evropského energetického trhu a snaží se omezit svoji zranitelnost a diversifikovat vývoz pomocí pronikání k alternativním odběratelům, kteří mu mohou poskytnout značné finanční zisky.

3.2. Energetika jako nástroj ruské zahraniční politiky

Rusko se v posledních letech projevuje na mezinárodní scéně velmi aktivně. Tato politika je hodnocena jako koncept chování, jenž je součástí ucelené zahraničněpolitické strategie s cílem znovuvybudovat si silnou mezinárodní pozici, kterou Rusko v 90. letech s koncem studené války a rozpadem SSSR ztratilo (Trenin 2019, Kurfuerst 2018: 238). Tuto ambiciózní politiku potvrzuje v

¹⁰ Jedná se o projekty plynového pole Sachalin III, plynovody do Číny Siberia 2 a Altai a terminálů LNG na Kamčatce (Kutcherov et al. 2020: 8).

¹¹ Prodlouženo do roku 2035 v roce 2014 (Kutcherov et al. 2020: 4).

Koncepci zahraniční politiky Ruské federace, kde mimo jiné uvádí jako jedny z cílů upevnění ruské pozice jako centra vlivu a zachování role Ruska jako protiváhy na mezinárodní scéně (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 2016).

Jako prostředek této politiky využívá řadu metod, které mají pomoci prosadit ruské zájmy v zahraničí. Jejich konkrétní podoba je ovlivněna místem působení a jeho charakteristikami. (Clark, Foxall 2014: 7) Účelem je vytvořit příznivé podmínky pro prosazení Ruska na mezinárodním poli. To zahrnuje podporu proruských režimů, a naopak snahu destabilizovat ty vlády, které brání prosazení ruských zájmů (Peterson 2019: 21-22).

Jeden z nejčastěji zmiňovaných nástrojů ruské zahraniční politiky je energetika a jeho silná pozice na trhu. Politizace energetiky je umožněna díky propojení státní moci a energetického sektoru. Posílení role státu v energetice byl jeden z prvních kroků po nástupu Vladimira Putina do funkce prezidenta¹². Stát energetickou politiku vykonává prostřednictvím státních společností. Tyto společnosti ovládají téměř celý ruský energetický trh¹³ a jejich vedení je personálně spojeno s vedením státu (Kučera 2010: 31, Ghaleb 2011: 53). V oblasti plynu je klíčová společnost Gazprom, ve které má stát 51 % podíl. Moc této společnosti je umocněna monopolem na vývoz plynu v plynném skupenství, což je garantováno zákonem. Dalšími klíčovými energetickými společnostmi jsou Rosneft, Transneft a Lokoil, které působí v oblasti ropy i plynu (Sonmez a Cobanoglu 2016: 86-87). Ruská vláda pod Vladimírem Putinem má tak dnes

12 V 90. letech za prezidenta Borise Jelcina byla moc státu celkově oslabena. Hospodářství bylo privatizováno včetně velké části energetického sektoru. Ekonomická i politická moc se dostala do rukou úzké skupiny oligarchů (Newnham 2011: 135–137). V. Putin se proto po nástupu do úřadu zaměřil na obnovu státní moci. Klíčovým bodem pro tuto obnovu bylo dostat pod státní kontrolu energetiku. Stát začal tvrdě postupovat proti oligarchům. Nejznámějším případem se stal Michal Chodorkovskij, zakladatel a majitel jedné z největších ropných společností Yukos. Byl zatčen za krácení daní a odsouzen na 8 let vězení. Jeho firma byla následně převedena pod státní Rosneft. Podobně bylo postupováno proti několika dalším oligarchům. Jiní raději prodali své společnosti a přesunuli se do exilu (Kučera 2010: 30, Newnha: 137-138).

13 Mimo státní firmy v menší míře v Rusku působí i soukromé společnosti, které ale nesmí jednat proti vůli a jeho zájmům. Přístup zahraničních společností je pod značnou státní kontrolou a od roku 2006 je jejich přístup k infrastruktuře a ložiskům fosilních paliv omezen zákonem (Felzmann 2019: 146).

neomezenou moc nad energetickými společnostmi a celým zdejším energetickým sektorem.

V. Putin se otázce ruské energetické politiky věnoval již ve své disertační práci z roku 1997. Na základě této práce vyvozuje, že energetika a přírodní zdroje jsou důležitým nástrojem pro prosazování ruských národních zájmů v zahraničí (Kubátová 2018). Již v roli prezidenta se v roce 2006 vyjádřil během svého projevu k národu o energetice a zejména plynu jako o oblasti klíčové pro znovuzískání silné mezinárodní pozice (Ghaleb 2011: 56). V podobném znění se vyjadřují i ruské dokumenty Strategie rozvoje energetiky Ruské federace do roku 2020 a Energetická strategie do roku 2030. Energetika je zde chápána jako nástroj posílení ruské pozice ve světě v úzkém propojení se zahraniční politikou a diplomacií (Tichý 2010: 169-170).

Hlavním zdrojem při popisu politizace ruské energetické politiky jsou uváděny podezřelé manipulace s dodávkami energetických surovin, nejčastěji plynu, v oblasti bývalého SSSR. Na mnoho států tohoto regionu byl od rozpadu SSSR a zejména nástupu V. Putina k moci, několikrát vyvíjen tlak skrze energetickou vazbu. Došlo i k opakovanému ohrožení jejich energetické bezpečnosti. Většina těchto států je zcela závislá na ruském plynu a Rusko tak zde má velký vyděračský potenciál. U mnoha těchto incidentů je poukazováno na zjevný politický podtext tohoto jednání (Tichý 2009).

I když Rusko tvrdí, že svým jednáním na energetickém trhu sleduje pouze ekonomické zájmy, můžeme v jeho rozhodování identifikovat určitý vzorec, který odpovídá politickým motivům a cílenému zneužívání asymetrické vzájemné závislosti a silné pozice na trhu. Tento vzorec se skládá z trestání a odměňování prostřednictvím energetických vazeb. Podle Randalla Newnhama, jsou trestání ti, jejichž politika odporuje ruským zájmům a narušují ruskou sféru vlivu. Naopak odměňovány jsou vlády podporující ruskou politiku (Newnham 2011: 134). Tato politika se projevuje manipulací s cenou v podobě mimořádných slev nebo

naopak skokového zdražení. Tlak na odběratele vyvíjí také pomocí omezení dodávek, nejčastěji plynu. V případě zastavení dodávek se jedná o extrémní nástroj energetické politiky, ovšem Rusko v minulosti několikrát demonstrovalo, že je schopné k němu přistoupit. Tento vzorec chování je uplatňován především v postsovětských státech (Korteweg 2018: 16).

Nejčastěji zmiňovaným cílem ruské manipulace s energetickými dodávkami je Ukrajina. Ta čelila omezení dodávek plynu v roce 2006 a 2009, několikrát došlo také ke skokovému navýšení ceny. Oficiálním důvodem zastavení ruských dodávek plynu byla neschopnost obou stran dohodnout se na ceně za plyn a ukrajinské dluhy vůči Rusku. Jako možný motiv je zmiňována snaha Ruska o potlačení prozápadního směřování Ukrajiny po Oranžové revoluci¹⁴ (Ghaleb 2011: 79). V kontrastu s tím je situace za vlády proruského V. Janukoviče, který se stal ukrajinským prezidentem v roce 2010. Brzy po uvedení do úřadu došlo ke snížení¹⁵ ceny ruského plynu pro ukrajinský trh (Ghaleb 2011: 86). K dalšímu využití energetiky v rámci zahraniční politiky došlo na konci roku 2013, kdy měl V. Janukovič podepsat smlouvu s EU o užších vazbách mezi oběma aktéry. Plánovaný podpis smlouvy byl ale ze strany Janukoviče na poslední chvíli odvolán. Místo toho podepsal smlouvu s Ruskem o užších vazbách. Smlouva také zahrnovala snížení ceny plynu. Tento krok vyvolal velkou nevoli části obyvatel. Výsledkem bylo rozpoutání revoluce tzv. Euromajdanu, což vedlo ke změně ukrajinské politiky a následné krizi zahrnující ruskou anexi Krymu v první polovině roku 2014 a rozpoutání války na východní Ukrajině (Kirby 2014).

V rámci euroatlantických struktur panují obavy, zda nemůže být energetika Ruskem použita proti odběratelům, kteří jsou členy těchto struktur. Současné vztahy mezi těmito strukturami a Ruskem jsou od událostí na Ukrajině z let 2014

14 Protesty po vyhlášení výsledků údajně zmanipulovaných prezidentských voleb, podle nichž zvítězil V. Janukovič. Nakonec bylo docíleno opakování voleb, v nichž zvítězil původně poražený V. Juščenko (ČT24 2014).

15 Brzy po zvolení V. Janukoviče v roce 2010 byla udělena Ukrajině sleva na dodávky plynu, ta byla spojena s prodloužením nájemní smlouvy ruské vojenské základny v ukrajinském Sevastopolu na Krymu (Ghaleb 2011: 86).

velmi napjaté. Ze strany Ruska také dochází k řadě aktivit jako kybernetické útoky, šíření dezinformací nebo podpora proruských politických subjektů. Podle mnohých bezpečnostních expertů je cílem Ruska destabilizovat a oslabit tyto sktruktury, které jsou dnes překážkou v prosazování ruských zájmů v mezinárodním prostoru. Existují tak obavy, zda k těmto účelům nemůže Rusko využít i případnou manipulaci s dodávkami plynu směřujících na evropský energetický trh. (Conley et al. 2016: 3-7).

4. Evropský energetický trh

Jak je tedy popsáno v předchozí kapitole, ruská energetická politika je vnímána jako nástroj zahraniční politiky, který může být cíleně použit proti odběratelům a ohrozit jejich energetickou bezpečnost. V souvislosti s politickou a bezpečnostní situací mezi Ruskem a euroatlantickými strukturami je toto riziko vnímáno i v rámci evropského energetického trhu. V této kapitole je tak analyzován prostor, který je Rusku na tomto trhu dán a jenž by mohlo Rusko hypoteticky využít jako zbraň proti členským státům.

4.1. Plynárenský sektor EU

Plyn je v rámci EU důležitou energetickou surovinou a průměrnou spotřebu primárních energetických zdrojů v EU pokrývá z 21,7 %, což je druhé nejvyšší číslo hned po ropě a ropných produktech. Největší podíl zabírá v Itálii s 37 % a Nizozemsku s 35 %. Plyn je využívanou energetickou komoditou ve všech členských státech kromě Kypru. Celkem se v roce 2019 v členských státech spotřebovalo 482 bcm, což z EU dělá druhý největší spotřebitelský trh na světě hned po USA. Největší část této spotřeby zabírá Německo, Itálie, Francie, Nizozemsko a Španělsko. Ve spotřebě se neočekávají větší výkyvy a měla by se okolo této hodnoty pohybovat i do budoucna (Eurostat 2020c, European Commission 2020a: 3).

Evropský energetický trh je ve velké míře závislý na dovozu energetických surovin ze třetích zemí. Hlavním důvodem je nedostatečná domácí produkce, která není schopná pokrýt poměrně vysokou spotřebu členských států. Průměrně je tak energetická spotřeba pokryta z 58 % dodávkami energetických surovin vyprodukovanými v zemích mimo EU. Tato závislost má navíc s časem pozvolný ale stabilně stoupající trend¹⁶. Členské státy tak dohromady vynaloží za nákup

¹⁶ Průměrná závislost na dovozu mezi lety 2000 a 2018 vzrostla o 2 % (Eurostat 2020b).

energetických surovin okolo 445 miliard dolarů za rok (Bartuška et al. 2019, Eurostat 2020b).

Dovoz hraje také důležitou roli v oblasti plynu. Podíl dovozu na spotřebě tvoří 78 %. V porovnání s jinými energetickými surovinami je tedy tato hodnota nadprůměrná. Nesoběstačnost je vlastností, vyskytující se napříč evropským energetickým trhem u všech členských států. Jedinou výjimkou je Dánsko, které je v současné době schopné zcela pokrýt svoji malou spotřebu domácí produkcí plynu. Největšími importéry plynu na evropském trhu jsou podobně jako u spotřeby Německo, Itálie, Francie a Španělsko. Všichni dohromady tvoří přes 70 % importu do EU. Celková závislost EU na importu s časem stoupá. Odhaduje se, že v roce 2035 dosáhne hranice 80 % i přes prognózu stagnující spotřeby (Ruble 2017: 341, Trevellick 2020, Temizer 2021).

Hlavním důvodem tohoto trendu je klesající produkce plynu v členských státech. Jen mezi lety 2018 a 2019 se snížilo množství vytěženého plynu o 11 %. Zásadní roli hraje především rychlý pokles těžby v Nizozemsku, které je dlouhodobě hlavním producentem této suroviny v EU. Nizozemské úřady plánují úplné zastavení těžby do roku 2030 (Eurostat 2020c, Graupner 2019).

Po rozvoji těžby břidlicového plynu v USA panovala očekávání, zda nedojde k těžbě tohoto plynu také v jiných částech světa včetně Evropy. V rámci průzkumu bylo zjištěno, že se ložiska tohoto plynu nacházejí také na území EU. Těžbou plynu z evropských ložisek by podle odhadů mohla být spotřeba na evropském energetickém trhu pokryta v řádu několika desítek let. Rozvoj evropské těžby by změnil energetickou situaci EU a výrazně posílil zdejší energetickou bezpečnost (Seeking Alpha 2017). V průběhu času bylo ale od plánů na těžbu v jednotlivých státech ustupováno kvůli ekologickým rizikům spojeným

s těžbou a také nevhodnými podmínkami pro těžbu¹⁷. V Evropě tak nedošlo ke zopakování břidlicové revoluce po vzoru USA a velká očekávání nebyla naplněna. Přes současný odmítavý postoj k těžbě je břidlicový plyn stále zmiňován jako jedna z možností řešení energetické nesoběstačnosti EU (Stevens 2010: 16-17).

4.2. Dovoz plynu z Ruska

Rusko je největším dodavatel plynu i jiných energetických surovin na evropském energetickém trhu. Ruský plyn tvoří okolo 40 % celkového dovozu plynu. Tento podíl si udržuje již několik let. Za Ruskem následuje Norsko se značným odstupem s podílem 18 % a Alžírsko s 11 % (Eurostat 2020c). Tato vazba je tedy klíčovým bodem evropské energetické bezpečnosti i vzhledem k evropské nesoběstačnosti v této oblasti.

Vazba mezi oběma aktéry je založena na rozsáhlé plynovodné síti, která se skládá z několika plynovodů schopných dopravit obrovské množství plynu na evropský trh. Budování této infrastruktury začalo již v 60. letech, kdy první plánované plynovody měly dopravovat plyn ze SSSR do zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci konkrétně do Československa, Polska, Maďarska, Německé demokratické republiky, Bulharska a Rumunska. Tyto plány byly rozšířeny o možnost transportovat plyn také mimo východní blok včetně státu tehdejšího Evropského hospodářského společenství (EHS). Pro SSSR tato obchodní spolupráce představovala potenciál velkého zdroje příjmů. Naopak pro západní státy byl ruský plyn poměrně levným zdrojem energie (Moravcsik 2019).

¹⁷ Evropská ložiska jsou poměrně hluboká a menší, jejich těžba by tak byla v mnoha případech nerentabilní na rozdíl od poměrně mělkých a rozsáhlých ložisek v USA. Problémem je také hustá zalidněnost Evropy ve srovnání s USA. Možná ekologická rizika se tak bezprostředně dotýkají velkého počtu lidí. Antoine Simon pro společnost Friends of the Earth Europe k tomu poznamenal: „Selhání vývoje břidlicového plynu v Evropě je dosud většinou způsobeno tím, že průmysl fosilních paliv nepochopil rozdílné souvislosti. Máme vyšší hustotu obyvatelstva, populaci, která není zvyklá žít v těsné blízkosti polí na výrobu plynu a má vyšší ekologické standardy“ (Neslen 2016). Možnost těžbit jen na malých plochách, negativní veřejné mínění ohledně těžby a přísnější pravidla v rámci životního prostředí vlády a investory odradily od těžby (Stevens 2010: 16-17).

První dodávky plynu ze SSSR mimo východní blok začaly proudit v roce 1968. S časem poptávka po plynu v zemích EHS rostla, čímž stoupalo i množství exportovaného plynu na západní trhy. Tento trend demonstruje srovnání let 1983 a 1989, kdy došlo k nárůstu mezi těmito roky z 29 bcm za rok na 60 bcm. Spolupráce pokračovala i v dalších letech po rozpadu SSSR navzdory vnitřním problémům Ruska, které převzalo většinu energetického bohatství SSSR. Panovaly obavy, zda změny a s tím spojené problémy v prostoru nově vzniklých států, nenaruší tuto energetickou vazbu. Množství obchodovaného plynu ale naopak vzrostlo. Závislost EU na ruském plynu velmi ovlivnil vstup nových členských států po rozšíření v letech 2004 a 2007, jelikož většina nových členů pokrývá svoji spotřebu hlavně dodávkami z Ruska. (Siddi 2020: 5).

Po omezení ruských dodávek v roce 2006 a 2009, kvůli sporům mezi Ruskem a Ukrajinou, byla poškozena důvěra k Rusku jako dodavateli plynu na evropský trh. Situace se dále zhoršila spolu s vyostřením vztahů mezi euroatlantickými strukturami a Ruskem po událostech z roku 2014. Řada evropských politiků tak po anexi Krymu deklarovala snahu snížit závislost na ruském plynu. Navzdory tomu došlo od roku 2014 k nárůstu ruského podílu dovozu na evropský energetický trh z 30 % na dnešních 40 % (Sondland 2019, Knechtová 2020).

V závislosti na ruském plynu panují na evropském energetickém trhu značné rozdíly, jelikož v rámci odběratelů ruského plynu z řad členských států se pohybuje tato závislost od 0 do 100 %. Hlavní dělicí linii lze popsat jako rozdělení na odběratele, ze skupiny tzv. starých členských států¹⁸ a nových¹⁹. Klíčové pro toto dělení je rozšíření EU v roce 2004 a po něm. V případě nových členských států, jak bylo napsáno i výše, je spotřeba plynu pokryta z velké většiny dodávkami z Ruska, tato závislost se pohybuje v průměru nad 75 %. Ruský plyn

¹⁸ Rakousko, Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Německo, Velké Británie, Řecko, Itálie a Nizozemsko.

¹⁹ Bulharsko, Chorvatsko, Česká republika, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko.

směřující na trhy nových členských států tvoří jen malou část dodávek určených pro EU, konkrétně jde o 24 %. Z toho lze vyvodit, že vzájemná závislost mezi nimi a Ruskem je nakloněna výrazně v jejich neprospěch. Spotřeba starých členských států tedy zabírá 76 % ruských dodávek na evropském trhu. Největší podíl připadá na Německo s 30 %, což je tedy více než všechny nové členské státy dohromady. Většina zisků, které Rusku z této spolupráce plynou tvoří především Německo, Francie a Itálie. Pro ruský vývoz jsou tak klíčovými odběrateli. Na rozdíl od nových členů mají tito důležití odběratelé diversifikované dodávky plynu a ruský plyn je ve velkém množství doplňován dodávkami z Norska, Alžírsko a jiných producentů. Jejich závislost na ruském plynu je tak tímto snížena (Ghaleb 2011: 108-113, Ruble 2017: 343, Gazprom 2021). V případě Německého trhu byla závislost na ruském plynu v roce 2019 49 %, u Itálie 41 % a Francie pouze 24 % (Statista 2021).

Rozdíly mezi státy umocňuje nepropojenost evropské plynovodné infrastruktury mezi východní a západní částí EU a také mezi jednotlivými státy na východě. Tato izolovanost snižuje energetickou bezpečnost mnohých členských států, které jsou tak zranitelné vůči Rusku. Propojenost infrastruktury s dostatečnou volnou kapacitou je podmínkou jednotného integrovaného trhu, který je jeden z hlavních cílů evropské energetické politiky (Christian Oliver 2009, Evropská Rada 2020).

Problém s nedostatečnou propojeností plynovodných sítí se ukázal v roce 2009 během plynové krize, kdy byl zastaven veškerý plyn proudící z Ruska přes Ukrajinu dále do Evropy. Postiženy tím byly zejména státy na východě EU. I když se na západě nacházelo dostatečné množství plynu a k většímu omezení dodávek na tyto trhy nedošlo, nebylo možné, jak tento plyn transportovat k nejvíce postiženým státům na východě. Od roku 2009 je kladen větší důraz na propojování trhu pomocí stavby plynovodných spojení nebo zaváděním zpětného toku na stávající infrastrukturu. Přesto je stále rozdíl v míře propojení

infrastruktury mezi státy na východě a západě EU. Propojené plynovodné sítě zvyšují energetickou bezpečnost a umožňují flexibilně reagovat na případný nedostatek plynu v jedné části EU, což je podpořeno mechanismem solidarity²⁰ (Černoch, Zapletalová 2014: 72, Siddi 2020: 8).

Rozdílné pohledy mezi státy panují také v otázce hodnocení Ruska jako dodavatele plynu. Převážně nekriticky hodnotí vazbu státy jako Německo, Francie nebo Itálie. Jejich hodnocení vazby vychází především z ekonomických zájmů a jsou otevřené další spolupráci s Ruskem, což dokazuje například projekt Nord Stream II. Naopak státy na východě EU zejména Polsko a Pobaltské státy se obávají ruského vlivu na evropském trhu a hodnotí tento vliv jako hrozbu pro evropskou energetickou bezpečnost. (Ghaleb 2011: 104, Siddi 2020: 5,9).

Mezi členskými státy je tedy značně komplikované až nemožné dosáhnout jednotného přístupu při jednání s dodavateli. Panuje tedy značná neochota k vytvoření společné vnější energetické politiky, podobně jako je tomu u společné zahraniční politiky. Tento nesoulad mezi členskými státy oslabuje jednotu a pozici členských států vůči Rusku, pro které je rozdělená Evropa přínosem (Austvik 2016: 375).

4.3. Diverzifikace

Diversifikace je jedním z hlavních bodů evropské energetické bezpečnosti. Umožňuje mít přístup k alternativním producentům plynu. V tomto případě tedy napomáhá snížit zranitelnost členských států v rámci závislosti na ruském importu.

Jedním z možných alternativních zdrojů plynu jsou producenti v oblasti Kaspického moře. Již v roce 2002 byl proto naplánován plynovod Nabucco, který měl přivést plyn z této oblasti na evropský energetický trh. Plánovaná kapacita

²⁰ Mechanismus solidarity je aktivován v případě krize. Jeho cílem je, aby byl zasaženým státům poskytnut plyn od jiných členských států. Na základě mechanismu solidarity mají členské státy povinnost podniknout veškerá technická právní a ekonomická opatření, aby mohli poskytnout pomoc (Fleming 2019: 103,107).

plynovodu byla 31 bcm za rok. Projekt byl nakonec v roce 2013 zrušen, aniž by začaly stavební práce (Erdogdu 2010: 2939, AA 2013).

Projekt, který má také propojit evropský energetický trh s oblastí Kaspického moře, je soustava plynovodů TAP a TANAP. Projekt se skládá z plynovodu TANAP vedoucího z Ázerbájdžánu přes Gruzii do Turecka. Dále do Evropy pokračuje jeho trasa jako plynovod TAP přes Řecko, Albánii do jižní Itálie. Jako dodavatel zde figuruje Ázerbájdžán, který je tak pro EU strategickým partnerem²¹ (Shlapentokh 2020: 69, AA 2013). Celková kapacita plynovodu je 16 bcm z toho 6 je určeno pro turecký trh a 10 pro evropský. Tento projekt má tak poměrně nízkou kapacitu a může pokrýt jen přes 2 % současné poptávky EU. Jeho schopnost diversifikovat dodávky plynu a zvýšit evropskou energetickou bezpečnost je tedy značně omezená. Dokončen má být v roce 2022 (Euroactiv 2019, Pedersen 2014: 3).

Důležitou oblastí diversifikace má být v budoucnu LNG. To současnou unijní spotřebu pokrývá z 25 % a jeho množství rychle roste. Celková kapacita terminálů v EU může teoreticky pokrýt 45 % unijní spotřeby. Problém je, že přístup k těmto terminálům je pro mnohé státy, zejména na východě EU, omezen z důvodů nedostatečného propojení plynovodné infrastruktury mezi evropskými regiony. Většina terminálů se v současné době nachází ve státech na západě Unie, kterým zabezpečují diversifikaci dodávek a zvyšují tak jejich energetickou bezpečnost.

Největšími dodavateli tohoto plynu na evropský trh jsou Katar, Rusko a USA. V současné době probíhá stavba nebo je naplánováno několik dalších terminálů LNG na pobřeží členských států. Předpokládá se, že tato oblast bude hrát stále důležitější roli v zásobování EU plynem i z důvodů celosvětového

²¹ V Ázerbájdžánu nastal v posledních 10 letech velký rozvoj těžby plynu. Největší těžební pole Shah Deniz je hlavním místem produkce pro dodávky na evropský trh (Agazadeh 2019: 91-92). Ázerbájdžán se rozhodl zaměřit svůj vývoz na Evropu (Cohen 2014: 11).

rozvoje LNG. Nevýhodou LNG spočívá v technické, a tedy i finanční náročnosti budování terminálů. To realizaci do značné míry komplikuje. Stavba je tak spojena často s komplikacemi, které ji nezhřídka prodlužují. Finanční náročnost je také jeden z důvodů, proč je tato infrastruktura více zastoupena u hospodářsky, ale i energeticky vyspělých západních státech Unie více než u východních (Ruble 2017: 341, European Commission 2020b).

5. Závislost Bulharska na ruském plynu

Evropský energetický trh nelze považovat za jeden integrovaný trh, kde by panovaly plošně stejné podmínky, ale mezi státy panují rozdíly včetně oblasti zabezpečení energetické bezpečnosti a závislosti na ruských dodávkách plynu. Za jeden z nezávislejších států je dlouhodobě označováno Bulharsko, jehož energetická situace v oblasti dodávek plynu je věnována tato kapitola. V první části kapitoly je popsán zdejší kontext bulharské vazby na Rusko, dále se již zaměřuje detailně na oblast dodávek plynu. Pozornost je věnována charakteristikám bulharského trhu s plynem, ruským dodávkám plynu a jejich důležitosti. Sledován je také vývoj bulharské energetické politiky od roku 2009, kdy bylo Bulharsko dramaticky zasaženo plynovou krizí a také důležité projekty v oblasti diversifikace dodávek plynu.

5.1. Ruský vliv v Bulharsku

Bulharsko se po pádu komunistického režimu v roce 1989 zaměřilo podobně jako většina států bývalého východního bloku na integraci do euroatlantických struktur. Tato politika vyvrcholila vstupem země do NATO v roce 2004 a do EU v roce 2007. Navzdory této politice si zachovalo silnou vazbu na Rusko, které je i v současné situaci velkou částí populace vnímáno převážně pozitivně. To v aktuálně napjatých vztazích mezi Ruskem a euroatlantickými strukturami staví Bulharsko do poměrně složité pozice (Smilov a Andreev 2018).

V případě Bulharska je zdejší vazba na Rusko podpořena historickými vztahy a kulturními podobnostmi obou států. Zmiňováno je zejména osvobození Bulharska Ruskem od osmanské nadvlády v roce 1878, díky čemuž vznikl první moderní bulharský stát. Důležitá byla také ruská podpora bulharského národního hnutí v předchozích letech. U kulturních podobností, které fungují jako sbližující faktor, jde zejména o podobný jazyk, stejné písmo a pravoslavné náboženství. (Bechev 2016: 3-4, Wenshunag 2014: 16) Tyto faktory mají vliv na hodnocení

Ruska jako partnera u bulharské populace a ve výsledku i u politických stran a vrcholných představitelů státu. Rusko považuje za hlavního partnera Bulharska 1/3 bulharské populace²². Proruské postoje jsou tak běžnou součástí zdejší politické diskuse. (Dimitrov 2021b)

Za nejradikálnější je považována strana ATAKA, která je řazena mezi extrémistické strany. Tato strana odmítá členství Bulharska v euroatlantických strukturách, a naopak podporuje pevné spojení s Ruskem. V roce 2014 tak například zahájila volební kampaň do Evropského parlamentu v Moskvě. Podporuje ruskou anexi Krymu s odůvodněním, že současná ukrajinská vláda je fašistická a utlačuje bulharskou menšinu na Ukrajině čítající okolo 250 tisíc osob (Bechev 2016: 9-10, Krasteva 2019). Dříve se ATAKA dostávala pravidelně do parlamentu, ovšem dnes je pouze marginální stranou, která ve volbách v roce 2021 získala půl procenta hlasů (Dimitrov 2021b).

Za proruskou je považována také Bulharská socialistická strana (BSP). Na rozdíl od ATAKY se jedná o etablovanou stranu, která má velkou voličskou základnu a je jednou z nejsilnějších stran v Bulharsku. V posledních volbách v dubnu 2021 skončila BSP s necelými 15 % na třetím místě, což je nejhorší výsledek od roku 1989. Strana cílí především na starší voliče, kteří jsou zastánci pevné vazby na Rusko a pozitivně vnímají také období před rokem 1989. Strana je pro zrušení protiruských sankcí. Výraznější proruskou rétoriku zvolila strana zejména v posledních letech, kdy tvoří hlavní opoziční stranu.

Již několik let je vedoucí silou v Bulharsku strana Občané za evropský rozvoj Bulharska (GERP) v jejímž čele je Bojko Borisov. Tato strana je s menšími pauzami u moci již od roku 2009. Řazena je mezi populistické strany, ovšem jedním z hlavních bodů její politiky je podpora členství Bulharska v NATO a EU. Podporuje sankce proti Rusku a kritizuje ruské aktivity na Ukrajině. GERP a jeho

²² Podle průzkumu z roku 2015 vnímá 32,9 % respondentů za hlavního partnera Rusko. Jako nejdůležitější partner je na základě výsledků vnímáno EU a NATO s 62,8 % (Maisel 2017).

vláda však nepatří mezi zastánce tvrdého postupu proti Rusku. B. Borisov jako premiér tak například v minulosti odmítl účast Bulharska na vzniku společné flotily několika členských států NATO v Černém moři. Jako důvod uvedl, že si nepřeje eskalaci napětí v tomto regionu. Bulharská vláda ovšem musí často reagovat na ruské špionážní aktivity na svém území. Za poslední 4 roky tak bylo z Bulharska vyhoštěno přes 10 ruských diplomatů²³ (Dimitrov 2021b, Grashkin 2020).

Posilování vzájemných vztahů podporuje i bulharský prezident Rumen Radev. Ten byl zvolen do úřadu na začátku roku 2017 jako kandidát BSP a prezentuje se značně proruskými názory. Jedním z hlavních bodů jeho předvolební kampaně bylo posílení vztahů s Ruskem a boj proti sankcím. Přestože je jeho role v rámci rozdělení pravomocí omezená, není jeho vliv zanedbatelný i díky tomu, že jmenuje vysoké státní úředníky včetně oblasti justice a bezpečnosti. Zásadní moc má díky jmenování prozatímních vlád, které nejsou v Bulharsku nic neobvyklého (Cooper 2016).

Silná vazba na Rusko existuje také v ekonomické oblasti. Pro Bulharsko je druhým nejdůležitějším obchodním partnerem hned po Německu, i když vlivem sankcí se obchod mezi oběma státy snížil (Grashkin 2020). V rámci celkové obchodní bilance panuje mezi státy značná asymetrie, jelikož dovoz z Ruska je osmkrát větší než bulharský vývoz na ruský trh. Velkou část ruského dovozu tvoří energetické suroviny. Mnoho ruských subjektů a občanů také působí přímo na bulharském trhu (Bechev 2016: 5). Podle zprávy německých tajných služeb je třetina bulharské ekonomiky přímo nebo nepřímo navázána na společnosti, které

23 V případě vyhoštění 2 diplomatů z ledna 2020 mělo jít například o získávání tajných informací z oblasti energetiky a sčítání hlasů. V tom samém roce bylo zveřejněno, že se měli ruští zpravodajci pokusit otrávit bulharského zbrojařského byznymena Emiliana Gebreva, jeho syna Hristo Gebreva a manažera Valentina Takhchieva. Jako prostředek zde byla použita stejná látka jako při otravě Sergeje Skripala v britském Salisbury (Koštoval 2020). Naposledy k vyhoštění ruského diplomata na v dubnu roku 2021, kdy bulharská prokuratura oznámila, že ruské tajné služby byly zapojeny do výbuchů muničních skladů z let 2011 až 2020. O měsíc dříve přitom byly vyhoštěny 2 diplomaté v souvislosti s jinou kauzou (Kubátová 2021, ČT24 2021).

jsou řízené z Ruska. Němečtí zpravodajci v této zprávě vyjádřili obavy nad ruským ekonomickým vlivem v Bulharsku (Clark, Foxall 2014: 9).

Silnou pozici má Rusko na místním trhu zejména v oblasti energetiky. Rusko konkrétně Rosatom zabezpečuje dodávky jaderného paliva do jediné jaderné elektrárny Kozloduj. Tato elektrárna je postavena na základě sovětské technologie. Kromě dovozu Rosatom zajišťuje také odvoz použitého vyhořelého paliva (Grashkin 2020). Rusko má silnou až monopolní pozici také v oblasti dodávek ropy. Podobná situace panuje i u dovozu plynu, čemuž se detailně věnují následující podkapitoly (Dimitrov 2021a).

Kromě energetiky má Rusko podstatný vliv i na zdejší bankovní sektor. Největší bankou na bulharském trhu je ruská VTB Capital. Bulharsko je také cílem ruských investic do nemovitostí. Velké množství Rusů vlastní domy a byty zejména v letoviscích na pobřeží Černého moře jako Varna nebo Burgas. Po uvalení sankcí a devalvaci rublu zažívá ovšem tato oblast značný útlum (Bechev 2016: 19-20).

5.2. Bulharská situace v oblasti plynárenství

Bulharsko, podobně jako většina členských států, je v oblasti energetických surovin nesoběstačné. Je tak závislé na dovozu energetických surovin ze třetích zemí, což platí také u plynu, kde dovoz pokrývá téměř celou zdejší spotřebu. Jediným dostupným domácím energetickým zdrojem, u kterého je Bulharsko soběstačné, je hnědé uhlí. (Jirušek et al. 2015: 413).

Domácí těžba probíhá také v oblasti plynu, jeho produkce je však zanedbatelná a dokáže pokrýt spotřebu pouze z 2,5 %. Množství vytěženého plynu se navíc s každým rokem snižuje²⁴ (EWRC 2018: 46). V minulých letech existovaly plány na rozšíření produkce, která by byla schopná pokrýt spotřebu z 1/3. Tyto plány se však ukázaly jako nerealistické (Jirušek et al. 2015: 414-415).

²⁴ V roce 2017 klesla těžba plynu o 18 % ve srovnání s rokem předchozím (IAEA 2019).

V Bulharsku se nachází také poměrně velké zásoby břidlicového plynu. Odhadované množství těchto zásob dosahuje až 481 bcm, což by stačilo na pokrytí bulharské spotřeby asi na jedno století. Bulharský parlament nicméně v roce 2012 uvalil moratorium na těžbu a průzkum ložisek břidlicového plynu, poté co se proti možné těžbě zvedla velká vlna protestů z obavy o životní prostředí (BBC 2012).

Kvantitativně patří plyn mezi méně důležité energetické suroviny s podílem zabírající 13,6 % na celkové spotřebě primárních energetických zdrojů. To řadí plyn až na 4. místo za ropu, uhlí a jadernou energii²⁵. Toto číslo je jedno z nejnižších v Evropě. Průměr Unie dosahuje 21,7 %. (Ritchie a Roser 2020, Eurostat 2020a) Role bulharské trhu s plynem je tak v rámci EU velmi slabá, což je dáno nejen malým zastoupením v energetickém mixu, ale i velikostí bulharské spotřeby. Ta se pohybuje okolo 3 bcm za rok. V rámci evropského energetického trhu tvoří toto množství pouze 0,6 %. Podle predikcí lze očekávat růst, který v řádu několika let má dosáhnout 4,5 bcm (Jirušek et al. 2015: 415, International Trade Administration 2021).

I přes malou spotřebu má plyn nezastupitelné místo v rámci bulharského hospodářství. Jeho důležitost spočívá v nezbytnosti pro fungování velké části průmyslu. Na tento sektor také připadá největší podíl spotřeby, který se pohybuje nad 50 %. Druhou pozici s 25 % zabírá teplárenství²⁶, kde je plyn primárním palivem. Specifikum Bulharska je velmi nízká spotřeba plynu přímo v domácnostech, které ji tvoří pouze z 3,5 %²⁷ celkové spotřeby. Průměr EU je přitom 32 %. (International Trade Administration 2021)

25 Bulharský energetický mix: ropa 28,5 %, uhlí 28 %, jaderná energie 20 %, plyn 13,6 % (Ritchie a Roser 2020)

26 Teplárny jsou využívány převážně ve větších městech, a proto jsou v Bulharsku značné regionální rozdíly v závislosti na plynu v oblasti výroby tepla. Ve větších městech a urbanizovaných oblastech je teplárnami vytápěno okolo 60 % domácností. Naopak ve venkovských oblastech není tato oblast téměř zastoupena a topí se zde převážně uhlím nebo dřevem (Hajdinjak a Asenova 2019: 116-119).

27 Hlavním důvodem je velmi malé procento připojených domácností k plynovodné síti. Přístup k plynu má tak pouze 2 až 3 % z nich (International Trade Administration 2021).

5.3. Import ruského plynu

Rusko je dlouhodobým partnerem nejen v oblasti plynu, ale energetiky obecně. Mezi Ruskem a Bulharskem je současná plynová vazba založena na smlouvě společnosti Bulgargaz a Gazprom z roku 2012 na dodávky ruského plynu ve výši 2,9 bcm za rok s platností do roku 2022. Tato vazba tak pokrývá téměř veškerou bulharskou spotřebu plynu (Gazprom 2021).

Do začátku roku 2020 byly oba aktéři propojeni jedinou možnou trasou, která vedla přes Ukrajinu a Rumunsko. Po roce 2009 Rusko iniciovala plán na výstavbu plynovodů, které by obcházely Ukrajinu a spojovaly ho přímo s evropským energetickým trhem. Za tímto účelem byly navrženy projekty plynovodů Nord Stream na severu a South Stream na jihu. Druhý jmenovaný plynovod měl přímo spojit Bulharsko s Ruskem přes Černé moře a dále vést plyn do dalších evropských států. Negativně se k projektu stavěla Evropská komise, která upozorňovala na to, že projekt odporuje pravidlům evropského energetického trhu²⁸ (Jirušek et al. 2015: 421, 429, Dempsey 2014). Kriticky se k projektu vyjadřovaly také USA a označily jej za riziko pro evropskou energetickou bezpečnost. Silný tlak byl v tomto vyvíjen zejména na Bulharsko jako na stát, kde měl plynovod vstoupit na evropský energetický trh. Bulharsko z projektu nakonec vystoupilo a Rusko projekt v této podobě zrušilo (Behrens 2014: 1).

Došlo ke změně trasy ze 2/3 navazující na původní projekt a přejmenování plynovodu na TurkStream. Místo do Bulharska jeho trasa vede do evropské části Turecka. Odsud pokračuje do Bulharska, Srbska a Maďarska. Kapacita je

28 Plynovod byl určen jen pro dodávky ruského plynu. Toto nastavení je v rozporu s pravidly vnitřního trhu s energií, konkrétně se zásadami „oddělení vlastnictví“ a „přístupu třetích stran“. Tyto zásady stanoví, že společnost nemůže vyrábět a dodávat plyn při současném vlastnictví infrastruktury a že všechna potrubí v rámci vnitřního trhu by měla mít stejné podmínky pro všechny dodavatele, kteří jsou ochotni vstoupit na trh a zásobovat zákazníky. (Jirušek et al. 2015: 429)

31,5 bcm za rok z čehož polovina je vyhrazena pro evropský trh. Do Bulharska začal plyn přes tento plynovod proudit v lednu 2020. (Dikov 2020, Reuters 2020)

5.4. Plynová krize 2009 a změna energetické politiky

Energetická bezpečnost a závislost na ruském plynu se stala tématem v Bulharsku podobně jako i jinde v Evropě po plynové krizi v roce 2009. V případě Bulharska byla tato problematika o to naléhavější, jelikož se jednalo o vůbec nejpostiženější stát mimo Ukrajinu a projevila se tak dramaticky jeho citlivost. I z toho důvodu se stalo Bulharsko uváděným příkladem rizikového státu v souvislosti s energetickou bezpečností. Kriticky hodnotila zdejší stav zabezpečení dodávek i Evropská komise, která v roce 2011 označila Bulharsko za nejslabší článek evropské energetické bezpečnosti (Maltby 2015: 814).

Citlivost, jak je uvedeno v první kapitole, se zabývá dopady změny toků zboží, v tomto případě tedy zastavením plynu přes hranice. Situace z roku 2009 zde nezpůsobila jen značné ekonomické ztráty, ale měla i humanitární rozměr z důvodů neschopnosti vytápět domácnosti, ale i veřejné instituce. Situaci umocnilo i velmi mrazivé počasí, které během této krize v Evropě panovalo (Chyong a Tcherneva 2015).

Zastavením ruských dodávek plynu proudících přes Ukrajinu bylo Bulharsko odříznuto od jediného dodavatele a zároveň jakékoliv cesty, jak dostat na místní trh plyn ze zahraničí. Z těchto důvodů nebylo možné nahradit ruské dodávky plynem od jiného dodavatele ani přijmout pomoc v podobě dodávek plynu od okolních států. Bulharsko tak bylo naprosto izolované. Jediným dostupným zdrojem plynu se stal úložný terminál Chiren a zanedbatelná domácí produkce. Kapacita úložného zařízení byla ovšem poměrně malá a omezená byla i jeho schopnost odčerpávání zásob do plynovodné sítě. Největší dopad to mělo na provoz průmyslu a tepláren. Vláda rozhodla o zastavení činnosti některých průmyslových závodů a prioritním zásobování tepláren. I tak nastaly problémy

s distribucí tepla. Problémem bylo zejména nedostatečné vytápění domácností, škol, nemocnic a dalších objektů závislých na teplárnách. Celkové ekonomické ztráty byly vyčísleny na 250 milionů euro, což pro bulharské hospodářství představovalo značnou ztrátu (Kovacevic 2009: 4-12).

Tyto události odhalily bulharskou zranitelnost a citlivost a vedly k přehodnocení vnímání energetické bezpečnosti a závislosti na Rusku. Vliv měl i nástup nové vlády pod vedením B. Broriso a jeho strany Občané pro evropský rozvoj Bulharska. Tato vláda prosazovala více euroatlantické směřování a omezení energetické závislosti na Rusku. To bylo v kontrastu s předchozí vládou, vedenou BSP, která byla hodnocena jako značně proruská (Daborowski 2011). Snahu o snížení závislosti na ruském plynu deklarovala ministryně pro energetiku T. Petkovová oznámením o plánovaném snížení této závislosti na 50 % (Warsaw institute 2020b).

Změna přístupu se projevila i ve znění Energetické strategie Bulharska. Tento dokument v souvislosti s energetickou bezpečností státu upozorňuje na závislost na dodávkách plynu ze zahraničí, které jsou zajišťovány výhradně Ruskem. Strategie v této souvislosti uvádí: „*Diversifikace zdrojů a cest dodávek zemního plynu je důležitá pro národní bezpečnost a energetickou nezávislost země*“ (Ministry of Energy 2011: 4-5). Na tuto problematiku upozorňuje také Bílá kniha bulharského ministerstva obrany a vyjadřuje zde obavy z ruského vlivu a ruských aktivit v zahraničí (Grashkin 2020).

5.5. Diverzifikace

Jako problém bulharské energetické bezpečnosti se v roce 2009 ukázala být závislost výhradně na jednom dodavateli a nepropojenost bulharské infrastruktury s okolními státy. Z těchto důvodů byly již v roce 2009 podepsány předběžné dohody o vzájemném propojení plynovodných sítí v regionu Balkánu. Pro

bulharskou energetickou bezpečnost a snížení zranitelnosti hraje zásadní roli zejména propojení s Rumunskem a Řeckem (Daborowski 2011).

Propojení plynovodných sítí mezi Bulharskem a Rumunskem je označováno jako Interconnection Bulgaria – Romania (IBR). Projekt propojuje plynovodné sítě na úseku mezi bulharským městem Ruse a rumunským Giurgiu. Jeho kapacita je 0,5 bcm za rok s možností zvýšení na 1,5 bcm. Propojení umožňuje proudění plynu oběma směry. Projekt byl dokončen v roce 2015. (Daborowski 2011, Jirušek et al. 2015: 419)

Rumunsko je na rozdíl od Bulharska poměrně důležitým producentem plynu a jeho produkce je druhá největší v EU. Disponuje poměrně velkými zásobami, které se nacházejí v oblasti Černého moře. Díky tomu dokáže většinu své spotřeby pokrýt z domácích zdrojů (Serbia energy 2020, Ministry of Energy of the Republic Bulgaria). I když Rumunsko není v současné době exportérem plynu, plánuje svoji produkci do budoucna rozšířit a dodávat plyn do okolních států včetně Bulharska. Propojení je také důležitým krokem při tvorbě integrovaného evropské trhu, který by umožňoval transport plynu napříč kontinentem. V současné době nejsou však státy hlavně ve východní části EU stále dostatečně propojené. (Serbia energy 2020).

Zásadní vliv na snížení bulharské zranitelnosti má projekt propojení s Řeckem Interconnector Greece – Bulgaria (IGB). Tento projekt hraje klíčovou roli v oblasti diversifikace bulharského trhu s plynem díky možnosti získat přístup k ázerbájdžánskému plynu a LNG. Podle ředitelky společnosti ICGB, spravující projekt, Teodory Georgievi: „*Tento projekt zcela změni pravidla hry na energetické mapě regionu*“ (Afandiyeva 2019). Jeho počáteční kapacita je plánována na 3 bcm za rok s možností zvýšení na 5 bcm. Stavba má být dokončena na konci roku 2021 (Dimitrov 2020).

V případě ázerbájdžánskému plynu hraje tento projekt důležitou roli díky napojení na plynovod TAP skrze řeckou plynovodnou síť. Příležitost získat přístup k plynu

z oblasti Kaspického moře představoval pro Bulharsko již plynovod Nabucco, jehož trasa měla vést přes bulharské území dále do střední Evropy, ovšem v roce 2013 byl zrušen. Místo něj došlo k realizaci plynovodu TAP a TANAP. Plynovod TAP, který tvoří evropskou část této infrastruktury, se ovšem Bulharsku vyhýbá a vede z Turecka přes Řecko a Albánii do Itálie. Vláda požádala o přidělení části dodávek plynu pro svoji potřebu. Pro Bulharsko tak bylo vyčleněna 1 bcm za rok z celkové kapacity 10 bcm určené pro evropský trh. Tento plyn může být importován díky zmíněnému propojení s Řeckem. Plynovod má být plně zprovozněn na jaře roku 2022. Od začátku roku 2021 probíhá jeho zkušební provoz s minimálním objemem transportovaného plynu, který se bude s časem navyšovat. Ázerbájdžánský plyn tak bude moci po úplném zahájení provozu plynovodu TAP a dokončení propojení s Řeckem pokrýt 1/3 bulharské poptávky. (Dimitrov 2020, Karimli 2020)

Další možností pro diversifikaci a snížení závislosti na ruském plynu je přístup k producentům LNG. Za tímto účelem byla v roce 2020 uzavřena dohoda mezi bulharskou a řeckou vládou o spolupodílení se na stavbě a užívání budovaného LNG terminálu na řeckém pobřeží u města Alexandropolis. Na základě dohody připadá bulharské straně podíl 20 %. Jeho provoz tak bude poskytovat dodávky plynu i do Bulharska. Možnými dodavateli jsou USA, Alžírsko, Egypt, Katar a další producenti LNG. Plánovaná kapacita zplynování je 6,1 bcm za rok. Uveden do provozu má být v roce 2023. Stejně jako u ázerbájdžánského plynu budou tyto dodávky transportovány přes propojení IGB (Todorov 2020, Dimitrov 2020).

Závěr

Energetické suroviny jsou dnes nepostradatelnou komoditou. Zajištění jejich dostatečného množství je nutnou podmínkou pro běh hospodářství a udržení životní úrovně velké části obyvatelstva. Pokrytí spotřeby energetických surovin má tak strategický význam a je součástí vnímání bezpečnosti jako takové.

Konceptů chápání energetické bezpečnosti však existuje mnoho a zahrnují různá kritéria jejího hodnocení. Nejčastěji jde o dostupnost dostatečného množství energetických surovin, otázku ceny, ekologické dopady spojené s těžbou a spotřebou. V rámci této práce je vnímání energetické bezpečnosti omezeno na fyzickou dostupnost energetických surovin, konkrétně plynu.

Převážná část zásob energetických surovin, jako ropa a zemní plyn, se nachází v několik málo státech a nejsou tedy v dostatečném množství ve velké části světa přirozeně dostupné. Většina států je tak v oblasti energetických surovin nesoběstačná a velká část celosvětové poptávky musí být uspokojována dovozem z několika málo producentů zemí, které zajišťují energetickou bezpečnost mnohých energetických trhů.

Nesoběstačnost a závislost na dovozu je charakteristickým znakem také pro EU jako energetický trh. Hlavním dodavatelem v oblasti dodávek plynu, ropy i pevných fosilních paliv je dlouhodobě Rusko. To disponuje značnými zásobami energetických surovin, které ve velkém množství produkuje a vyváží do zahraničí. Energetický sektor a vývoz fosilních paliv generuje značné finanční zisky a podstatnou částí se podílí na ruské ekonomice.

Ruská energetická politika je v posledních letech považována za jeden z nástrojů prosazování ruských geopolitických zájmů v zahraničí. Podle tvrzení řady bezpečnostních expertů dochází k cílenému zneužívání silné pozice na trhu ze strany Ruska a používání energetiky jako zbraně. Toto jednání se spojeno zejména s oblastí dodávek plynu, kde to umožňuje charakter trhu. Ten se

vyznačuje nepropojeností a izolovaností řady států a regionů, což znemožňuje flexibilně měnit dodavatele plynu. Důvodem je složitá přeprava této komodity a fixace tras na vybudovanou infrastrukturu nejčastěji v podobě plynovodů. Role dodavatele jako garanta energetické bezpečnosti je tak umocněna jeho nenahraditelností, což mu dává značný vliv na místním trhu a možnost zneužít jej pro prosazení svých zahraničněpolitických zájmů.

Pod vládou V. Putin dochází k podezřelým manipulacím s dodávkami plynu, převážně v oblasti bývalého SSSR. Velká část tohoto regionu je výrazným způsobem závislá na ruském plynu a Rusko zde disponuje značným vyděračským potenciálem. Dochází tak ke skokovým změnám ceny za plyn i omezení dodávek. Rusko uvádí jako příčiny svého jednání čistě ekonomické důvody. U mnoha těchto případů manipulace existují zjevné politické motivy. Politizace energetiky je umožněna díky téměř absolutní moci státu nad tímto sektorem. Tato moc je vykonávána prostřednictvím ruských státních společností, v případě plynu je to především Gazprom.

Současná ruská energetická politika je mnohými vnímána jako riziko i pro evropskou energetickou bezpečnost. Tyto obavy jsou posilovány napjatými vztahy mezi euroatlantickými strukturami a Ruskem, které panují od roku 2014, kdy došlo k ruské anexi Krymu a rozpoutání války na východní Ukrajině. Důvodem těchto napjatých vztahů jsou také ruské aktivity v podobě kybernetických útoků, šíření dezinformací nebo podpory proruských politických subjektů. Podle tvrzení bezpečnostních expertů je účelem těchto aktivit destabilizovat euroatlantické struktury a oslabit tak jejich schopnost bránit prosazování ruských zájmů v zahraničí. Panují tak obavy, zda nemůže dojít také k použití dodávek plynu jako politické zbraně proti členským státům EU a NATO a ohrožení evropské energetické bezpečnosti.

Cílem této bakalářské práce bylo zhodnotit vazbu mezi EU a Ruskem se zaměřením na případ Bulharska. Díky tomu je možné zmíněné riziko politizace

energetiky zasadit do konkrétního prostředí dané vazby a určit tak, jaký prostor je Rusku a jeho energetické politice dán. Podle cíle byly koncipovány také výzkumné otázky:

- Jaký charakter má vazba mezi EU a Ruskem v oblasti dodávek plynu?
- Jak se změnila závislost Bulharska na ruském plynu od roku 2009?

Evropský energetický trh se vyznačuje značnou závislostí na dovozu. Důvodem je neschopnost pokrýt vysokou spotřebu domácí produkcí, která navíc s časem klesá. Roli nejvýznamnějšího dodavatele zde hraje Rusko. Ruský plyn je do EU dopravován převážně pomocí plynovodů. Naopak pro Rusko je evropský energetický trh nejdůležitějším odběratelem. Tato vazba se tak významnou částí podílí na celkovém exportu, tvorbě ruského HDP a příjmů do státního rozpočtu.

Na základě zjištění můžeme říct, že se nejedná o jednostrannou vzájemnou závislost, ale pro obě strany hraje tato vazba důležitou úlohu. Případné přerušení dodávek plynu by značně zasáhlo citlivost obou aktérů a vyžádalo si tak negativní dopady na obou stranách. V současné době nemá ani jeden z aktérů plnohodnotnou alternativu za tuto vazbu. Jsou tedy vůči sobě navzájem značně závislí. Pro evropský energetický trh a jeho zranitelnost by do budoucna mohla být problémem ruská orientace na asijský trh, kam se Rusko snaží v posledních letech expandovat. Hlavním partnerem je na tomto trhu Čína, které díky rychle rostoucí spotřebě představuje velký potenciál. Naopak alternativy pro evropský energetický trh, které by mohly ve větší míře snížit závislost na ruském plynu, jsou zejména dodávky LNG poskytující flexibilní zdroj plynu od mnoha různých dodavatelů.

Zmíněné charakteristiky této vazby a její podoby vzájemné závislosti tvoří především dodávky plynu do států jako Německo, Francie, Itálie, kam míří většina plynu z Ruska určená pro evropský trh. Ruská závislost na evropském energetickém trhu se tak vztahuje především k nim. Tyto státy mají

diversifikované dodávky plynu, což značně snižuje jejich závislost na ruském plynu. Výrazně závislé jsou naopak státy na východě EU, které spadají do kategorie tzv. nových členských států. Jejich množství odebíraného plynu je poměrně malé, a tudíž ruská závislost na jejich poptávce je ve srovnání s hlavními trhy na západě nevýznamná. Z těchto důvodů u většiny nových členských států lze hovořit o asymetrické vzájemné závislosti v jejich neprospěch. Mezi státy jsou tedy značné rozdíly v závislosti na Rusku a jeho vlivu na zdejší energetickou bezpečnost. V posledních několika letech dochází k postupnému propojování evropské energetické infrastruktury, což napomáhá snižování rozdílů v rámci evropského trhu a posilování pozice členských států.

Druhá výzkumná otázka se zaměřuje na případ Bulharska jako člena evropského energetického trhu, jehož energetická závislost na ruském plynu byla detailně analyzována v poslední kapitole této práce. Místní plynárenský sektor patří svojí spotřebou k nejmenším v rámci EU. I přes malou spotřebu má nezastupitelné místo pro fungování průmyslu a teplárenství. Právě v těchto oblastech by se projevila citlivost Bulharska v případě zastavení dodávek plynu. Podobně jako většina členských států ani Bulharsko není v oblasti plynu soběstačné a musí téměř veškerou spotřebu pokrýt dodávkami ze zahraničí.

Klíčovou událostí pro bulharskou energetickou bezpečnost se stala plynová krize z roku 2009, která se zde projevila velmi dramaticky a odhalila citlivost bulharské energetické bezpečnosti. V nastalé situaci se Bulharsko ocitlo bez veškerých ruských dodávek plynu, na kterých byla jeho spotřeba závislá. Důvodem bylo, že mělo přístup k jedinému dodavateli jedinou možnou trasou. Bylo také odříznuté od jakékoliv pomoci ze strany členských států z důvodů nepropojené infrastruktury.

Tyto události vedly k přehodnocení stavu domácí energetické bezpečnosti. Bulharská vláda se zaměřila na omezení závislosti na ruském plynu a ukončení izolace bulharského energetického trhu. Část ruských dodávek má být nahrazena

plynem z Ázerbájdžánu prostřednictvím plynovodu TAP a TANAP. Tento plyn má být v roce 2023 doplněn o dodávky LNG z terminálu u řeckého města Alexandroupolis, jehož provoz je určen také pro pokrytí bulharské spotřeby. Zmíněné projekty přispívají k omezení ruského vlivu na bulharskou energetickou bezpečnost a snižují zranitelnost Bulharska. Ke zvýšení energetické bezpečnosti také přispívá propojení s Rumunskem jako důležitým producentem plynu v regionu.

Vývoz ruského plynu na malý bulharský trh tvoří jen zanedbatelné množství zisků, které Rusku plynou z exportu této suroviny. Bulharská pozice není ani klíčová pro transport plynu na důležité evropské trhy jako Německo, Itálie nebo Francie. Vzájemnou závislost mezi oběma aktéry tak odpovídá asymetrické vzájemné závislosti v neprospěch Bulharska. I přesto pokud srovnáme pozici Bulharska s rokem 2009 a vezmeme v úvahu rozpracované projekty, je Bulharsko daleko méně závislé na ruském plynu, což značně omezuje ruský vliv na zdejší energetickou bezpečnost. Bulharsko je tak schopné daleko lépe čelit případným omezením dodávek z ruské strany než v roce 2009.

Prameny a literatura

AA. 2013. „Nabucco project fails, placed by Trans Adriatic Pipeline project“ AA, 27. 6. 2013 (online). (cit. 10. 4. 2021) Dostupné z: <https://www.aa.com.tr/en/turkey/nabucco-project-fails-placed-by-trans-adriatic-pipeline-project/235841>

Afandiyeva, Ofeliya. 2019. „Bulgaria to receive Azerbaijani gas in 2020“ *Azernews*, 14. 11. 2019 (online). (cit. 28. 5. 2021) Dostupné z: https://www.azernews.az/oil_and_gas/158398.html

Agazadeh, Zeyhan, Kamran Jannatli. 2019. „Evaluation of TANAP and TAP Projects Efficiency“ *Economic and Social Developmet* (online; Pdf). (cit. 1. 5. 2021) Dostupné z: <http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/Agshin-m%C9%99qal%C9%99.pdf>

Amadeo, Kimberly. 2020. „OPEC Oil Embargo, Its Causes, and the Effects of the Crisis“ *the balance*, 31. 8. 2020 (online). (cit. 2. 4. 2021) Dostupné z: <https://www.thebalance.com/opec-oil-embargo-causes-and-effects-of-the-crisis-3305806>

Austvik, Ole Gunnar. 2016. „The Energy Union and security-of-gas supply“ *Energy Policy*. 96: 372-382

Azzuni, Abdelrahman, Christian Breyer. 2018. „Definitions and dimensions of energy security.“ *WIREs Energy and Environment* (online; Pdf). (cit. 1. 6. 2020) Dostupné z: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/wene.268?casa_token=j3IELsLphKYAAAAA:eM2Zt1lzY9XD4Tqeo7zd7-MbgAv5QWOGvy8fCgP7cEF-4BO3NTzX3tLVnuHGR_eSnt4ZlW3Srd6VynFN

Baldwin, A. David. 1980. „Interdependence and Power: A Conceptual Analysis“ *International Organization* 34(4): 471-506

Bartuška, Václav, Petr Lang, Andrej Nosko. 2019. „The Geopolitics of Energy Security in Europe“ *CARNEGIE EUROPE*, 28. 11. 2019 (online). (cit. 14. 5. 2021) Dostupné z: <https://carnegieeurope.eu/2019/11/28/geopolitics-of-energy-security-in-europe-pub-80423>

BBC. 2012. „Bulgaria bans shale gas drilling with 'fracking' method“ *BBC*, 19. 1. 2012 (online). (cit. 10. 4. 2021) Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-16626580>

Behrens, Arno. 2014. „The declared end of South Stream and why nobody seems to care.“ *CEPS*, 5. 12. 2014 (online; Pdf). (cit. 19. 5. 2020) Dostupné z: http://aei.pitt.edu/58193/1/AB_Southstream_Pipeline.pdf

Bechev, Dimitar. 2016. „RUSSIA'S INFLUENCE IN BULGARIA“ *New Direction* (online; Pdf). (cit. 10. 6. 2021) Dostupné z: <https://newdirection.online/publication/russias-influence-in-bulgaria>

Bielecki, Janusz. 2002. „Energy security: is the wolf at the door?“ *The Quarterly Review of Economics and Finance* 42(2): 235-250

Butler, Nick. 2016. „What if Russia cut gas supplies to europe“ *Financial Times*, 17. 3. 2016 (online). (cit. 10. 4. 2021) Dostupné z: <https://www.ft.com/content/fa575f7b-f233-3155-b404-0ef90170a87f>

Clark, David, Andrew Foxall. 2014. *Russi's Role in the Balkans – Cause of Concern?* London: The Henry Jackson Society.

Cohen, Ariel. 2014. „Caspian Gas, TANAP and TAP in Europe's Energy Security“ *Istituto affari internazionali* (online; Pdf). (cit. 1. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.iai.it/sites/default/files/iaiwpl406.pdf>

Conley, Heather A., James Mina, Ruslan Stefanov, Martin Vladimirov. 2016. *The Kremlin Playbook*. Washington: Center for Strategic and International Studies.

Cooper, Harry, Christian Oliver. 2016. „Bulgaria caught between NATO and the Kremlin“ *Politico*, 12. 9. 2016 (online). (cit. 15. 6. 2021) Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/russia-bulgaria-presidential-election-rumen-radev-socialists-caught-between-nato-and-the-kremlin/>

CzechWealth „Spot“ *CzechWealth* (online) (cit. 5. 3. 2021) Dostupné z: <https://www.czechwealth.cz/slovník-pojmu/spot>

Černoch, Filip, Veronika Zapletalová. 2014. *Energetická politika Evropské unie*. Brno: MUNI Press

Černoch, Filip. 2007. „Oil weapon: straw man or real threat?“ *Mezinárodní vztahy* 3(3): 5-30

ČT24. 2014. „10 let od Oranžové revoluce: Hvězda Tymošenkové a Juščenka pohasla“ *Česká televize*, 22. 11. 2014 (online) (cit. 10. 2. 2021) Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/1008592-10-let-od-oranzove-revoluce-hvezda-tymosenkove-a-juscenka-pohasla>

ČT24. 2021. „Bulharsko vyhostilo ruského diplomata kvůli výbuchům skladů munice“ *Česká televize*, 29. 4. 2021 (online). (cit. 18. 6. 2021) Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/specialy/cesko-ruska-krize/3304713-bulharsko-vyhostilo-ruskeho-diplomata-kvuli-vybuchum-skladu>

Daborowski, Tomasz. 2011. „Bulgarian-Russian games in the energy sector: an outcome is getting closer“ *OSW*, 10. 5. 2011 (online). (cit. 20. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2011-10-05/bulgarian-russian-games-energy-sector-outcome-getting-closer>

Demirbas, Ayhan. 2006. „The Importance of Natural Gas as a World Fuel“ *Energy Sources*. 1(4): 413-420

Dempsey, Judy. 2014. „Europe’s Energy Strategy and South Stream’s Demise“ *Carnegie*, 4. 12. 2014 (online). (cit. 19. 5. 2021) Dostupné z: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/57386>

Dikov, Ivan. 2020. „Russia, Turkey Launch TurkStream Gas Pipeline with Bulgaria, Serbia“ *Europeanviews*, 9. 1. 2020 (online). (cit. 19. 5. 2020) Dostupné z: <https://www.european-views.com/2020/01/russia-turkey-launch-turkstream-gas-pipeline-with-bulgaria-serbia/>

Dimitrov, Luke. 2020. „First Azeri gas reaches Greece and Bulgaria via TAP“ *ICIS*, 31. 12. 2020 (online). (cit. 20. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.icis.com/explore/resources/news/2020/12/31/10591649/first-azeri-gas-reaches-greece-and-bulgaria-via-tap>

Dimitrov, Plamen. 2021a. „The nature and instruments of Russian influence in Bulgaria (Part one)“ *New Geopolitics*, 3. 4. 2021 (online). (cit. 18. 6. 2021) Dostupné z: <https://www.newgeopolitics.org/2021/04/02/the-nature-and-instruments-of-russian-influence-in-bulgaria-part-one/>

Dimitrov, Plamen. 2021b. „The nature and instruments of Russian influence in Bulgaria (Part two)“ *New Geopolitics*, 2. 4. 2021 (online). (cit. 18. 6. 2021) Dostupné z: <https://www.newgeopolitics.org/2021/04/03/the-nature-and-instruments-of-russian-influence-in-bulgaria-part-two/>

EON. 2012. „Distribuce zemního plynu“ *EON* (online). (cit. 28. 1. 2021) Dostupné z: <https://www.eon-distribuce.cz/clanek/distribuce-zemniho-plynu-1-cast>

Erdogdu, Erkan. 2010. „Bypassing Russia: Nabucco project and its implications for the European gas security Erdogdu“ *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 14(9): 2936-2945

Esen, Vedat, Bulent Oral. 2016. „Natural gas reserve/production ratio in Russia, Iran, Qatar and Turkmenistan: A political and economic perspective“ *Energy policy* 93: 101-103

Euractive. 2019. „Turkey and Azerbaijan mark completion of TANAP pipeline to take gas to Europe“ *Euractive*, 2. 12. 2019 (online). (cit. 28. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.euractiv.com/section/azerbaijan/news/turkey-and-azerbaijan-mark-completion-of-tanap-pipeline-to-take-gas-to-europe/>

European Commission. 2020a. „Quarterly Report Energy on European Gas Markets“ *DG Energy* (online; Pdf). (cit. 14. 4. 2021) Dostupné z: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/quarterly_report_on_european_gas_markets_q4_2019_final.pdf

European Commission. 2020b. „Liquefied natural gas“ *European Commission*, 5. 6. 2020 (online). (cit. 28. 5. 2021) Dostupné z: https://ec.europa.eu/energy/topics/oil-gas-and-coal/liquefied-natural-gas-lng_en

Eurostat. 2020a. „EU imports of energy products - recent developments“ *Eurostat* (online; Pdf). (cit. 14. 4. 2021) Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf>

Eurostat. 2020b. „Where does our energy come from?“ *Eurostat* (online). (cit. 15. 5. 2021) Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2a.html>

Eurostat. 2020c. „From where do we import energy and how dependent are we?“ *Eurostat* (online). (cit. 15. 5. 2021) Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>

Evropská rada. 2020. „Energetická unie“ *Evropská rada*, 27. 11. 2020 (online). (cit. 28. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/energy-union/>

EWRC. 2018. „Annual Report to the European Commission“ *EWRC* (online; Pdf). (cit. 10. 5. 2020) Dostupné z: <https://www.dker.bg/PDOCS/ann-rep-ewrc-to-ec-2018.pdf>

Fawthrop, Andrew. 2020. „Profiling the top five countries with the biggest natural gas reserves“ *NS Energy* (online). (cit. 28. 2. 2021) Dostupné z: <https://www.nsenergybusiness.com/features/biggest-natural-gas-reserves-countries/>

Felzmann, Anke Schmidt. 2019. „Between Geopolitics and Market Rules: the EU’s Energy Interdependence with Russia“ Pp. 142-162 in *Post-Crimea Shift in EU-Russia Relations*. Tallinn: Centre for Defence and Security

Ferraro, Vincent. 2008. „Dependency Theory: An Introduction“ Pp. 58-64 in *The Development Economics Reader*. London: Rotledge

Fleming, Ruven. 2019. „A legal perspective on gas solidarity“ *Energy Policy*. 124: 102-110

Freire, Marie Raquel. 2017. „Final Remarks: The Geopolitics of Energy and Energy Security“ Pp. 133-143 in *GEOPOLITICS OF ENERGY AND ENERGY SECURITY*. Lisabon: Instituto de Defesa Nacional

Garibov, Azal. 2019. „Russia Moves to Strengthen its Profile in Central Asian Gas Politics, Threatens Trans-Caspian“ *Central Asia – Caucasus Institute*, 24. 10. 2019 (online). (cit. 25. 2. 2021) Dostupné z: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13592-russia-moves-to-strengthen-its-profile-in-central-asian-gas-politics-threatens-trans-caspian.html>

Gazprom. 2021. „Bulgaria“ *Gazprom* (online). (cit. 25. 5. 2021) Dostupné z: <http://www.gazpromexport.ru/en/partners/bulgaria/>

Gazprom. 2021. „Gas supplies to Europe“ *Gazprom Export* (online) (cit. 5. 3. 2021) Dostupné z: <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/>

Ghaleb, Alexander. 2011. *NATURAL GAS AS AN INSTRUMENT OF RUSSIAN STATE POWER*. Carlisle: Strategic Studies Institute

Goldthau, Andreas, Wade Hoxtell. 2012. „The Impact of Shale Gas on European Energy Security“ *Global Public Policy Institute* (online; Pdf). (cit. 1. 3. 2021) Dostupné z: http://www.exeter.ac.uk/energysecurity/documents/publications/goldthau-hoxtell_2012_shale-gas-and-european-energy-security.pdf

Grashkin, Andrey. 2020. „Russia’s Political Influence in Bulgar“ *Foreign Policy Research Institute*, 31. 1. 2020 (online). (cit. 18. 6. 2021) Dostupné z: <https://www.fpri.org/article/2020/01/russias-political-influence-in-bulgaria/>

Graupner, Hardy. 2019. „Could EU energy security be guaranteed without Nord Stream 2?“ *DW*, 8. 2. 2019 (online). (cit. 15. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.dw.com/en/could-eu-energy-security-be-guaranteed-without-nord-stream-2/a-47430427>

Hafner, Manfred. 2020. „The Geopolitics of Gas: Main Players and Dynamics“ *ISPI* (online). (cit. 20. 2. 2021) Dostupné z: <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/geopolitics-gas-main-players-and-dynamics-25126>

Hajdinjak, Marko, Desislava Asenova. 2019. „Sustainable Energy Consumption and Energy Poverty: Challenges and Trends in Bulgaria“ Pp. 115-126 in *Energy Demand Challenges in Europe*. Cham: Palgrave Pivot

Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Hepburn, Samantha. 2018. „Explainer: what is energy security, and how has it changed?“ *The Conversation*, 12. 9. 2018 (online). (cit. 1. 6. 2020) Dostupné z:

<https://theconversation.com/explainer-what-is-energy-security-and-how-has-it-changed-102476>

Hossain, Yasmeen, Philip A. Loring, Tom Marsik. 2016. „Defining energy security in the rural North.“ *Energy Research and Social Science*. 16(1): 89-97

Hyett, Nerida, Amada Kenny, Virginai A. Dickson-Swift. 2014. „Methodology or method? A critical review of qualitative case study reports“ *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being* 9(1): 1-12

Cherp, Aleh, Jessica Jewell. 2011. „The Three Perspectives on Energy Security.“ *Current Opinion in Environmental Sustainability* 3(3): 202-212

Chiong, Chi-kong, Vessela Tcherneva. 2015. „Europe’s vulnerability on Russian gas“ *ecfr.eu*, 17. 3. 2015 (online). (cit. 25. 5. 2021) Dostupné z: https://ecfr.eu/article/commentary_europes_vulnerability_on_russian_gas/

IAEA. 2020. „Bulgaria“ *IAEA* (online). (cit. 20. 5. 2021) Dostupné z: <https://cnpp.iaea.org/countryprofiles/Bulgaria/Bulgaria.htm>

IEA. 2021. „Energy security“ *IEA* (online) (cit. 2. 4. 2021) Dostupné z: <https://www.iea.org/topics/energy-security>

International Trade Administration. 2021. „Bulgaria - Oil & Gas“ *International Trade Administration* (online). (cit. 10. 4. 2021) Dostupné z: <https://www.trade.gov/energy-resource-guide-bulgaria-oil-and-gas>

Jirušek, Martin, Tomáš Vlček, Hedvika Kod'ousková, Roger W. Robinson, Anna Leshchenko, Filip Černoc, Lukáš Lehotský, Veronika Zapletalová. 2015. *Energy Security in Central and Eastern Europe and the Operations of Russian State-Owned Energy Enterprises*. Brno: Masaryk University Press

Karimli, Ilham. 2020. „Bulgaria Diversifies Gas Imports With Supplies From Azerbaijan“ *Caspian News*, 30. 1. 2020 (online). (cit. 25. 5. 2021) Dostupné z:

<https://caspiannews.com/news-detail/bulgaria-diversifies-gas-imports-with-supplies-from-azerbaijan-2020-1-30-0/>

Klička, Jan. 2019. „Zásoby zemního plynu jsou na 200 let. To drží jeho cenu nízkou“ *deník.cz*, 30. 5. 2019 (online). (cit. 25. 2. 2021) Dostupné z: <https://www.denik.cz/ekonomika/zasoby-zemniho-plynu-jsou-na-200-let-to-drzi-jeho-cenu-nizkou-20190529.html?tutorial=1>

Knechtová, Jana. 2020. „Kritik Kremlu a ruský plyn: Může Evropa riskovat?“ *Patria*, 15. 9. 2020 (online). (cit. 15. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.patria.cz/zpravodajstvi/4494105/kritik-kremlu-a-rusky-plyn-muze-evropa-riskovat.html>

Kociánová, Martina. 2014. „Ropa a zemní plyn - jak dlouho vydrží kohouty otevřené?“ *Český rozhlas Dvojka*, 27. 3. 2014 (online; audio). (cit. 20. 2. 2021) Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/ropa-a-zemni-plyn-jak-dlouho-vydrzi-kohouty-otevrene-7481801#volume>

Korteweg, Rem. 2018. „Energy as a tool of foreign policy of authoritarian states, in particular Russia“ *Policy Department for External Relations* (online; Pdf). (cit. 1. 3. 2021) Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU\(2018\)603868_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU(2018)603868_EN.pdf)

Koštoval, Daniel. 2020. „Koštoval: Špionážní aktivity Ruska sílí, dění v Bulharsku a Srbsku pro nás budiž varováním“ *INFO.CZ*, 7. 2. 2020 (online). (cit. 23. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.info.cz/nazory/kostoval-spionazni-aktivity-ruska-sili-deni-v-bulharsku-a-srbsku-pro-nas-budiz-varovanim>

Kouba, Karel. 2011. „Kvalitativní metody příčinného usuzování v politologii“ Pp. 394-432 in *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství

Kovacevic, Aleksandar. 2009. „The Impact of the Russia–Ukraine Gas Crisis in South Eastern Europe“ *Oxford Institute for Energy Studies* (online; Pdf). (cit. 18.

5. 2021) Dostupné z: <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG29-TheImpactoftheRussiaUkrainianCrisisinSouthEasternEurope-AleksandarKovacevic-2009.pdf>

Krasteva, Anna. 2019. „Post-democracy: there's plenty familiar about what is happening in Bulgaria“ *Open Democracy*, 20. 11. 2021 (online). (cit. 15. 6. 2021) Dostupné z: <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/bulgaria-post-communism-post-democracy/>

Kubátová, Eliška. 2018. „Závislost Evropy na ruském plynu narůstá, pro Kreml je energetika politický nástroj, říká Tichý“ *INFO.CZ*, 15. 6. 2018 (online). (cit. 27. 2. 2021) Dostupné z: <https://www.info.cz/evropska-unie/zavislost-evropy-na-ruskem-plynu-narusta-pro-kreml-je-energetika-politicky-nastroj-rika-tichy>

Kubátová, Eliška. 2021. „Bulharská aféra. Bývalý šéf vojenského zpravodajství řídil síť špionů, sbíral pro Rusy informace o NATO“ *iRozhlas*, 26. 3. 2021 (online). (cit. 18. 6. 2021) Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/bulharsko-rusko-spionazni-afera-sofie-borisov-eu-nato-unik-informaci-diplomate_2103260636_eku

Kučera, Jakub. 2010. „Politika ruské federace v energetické oblasti“ *Acta Oeconomica Pragensia*. 18(2): 29-51

Kurfurst, Jaroslav. 2018. *Příběh ruské geopolitiky*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Kutcherov, Vladimir, Maria Morgunova, Valery Bessel, Alexey Lopatin. 2020. „Russian natural gas exports: An analysis of challenges and opportunities“ *Energy Strategy Reviews* 30(7): 1-10

Mae, Andreas. 2020. „European (Energy) Security and Russian Natural Gas“ *ICDS*, 20. 2. 2020 (online). (cit. 20. 2. 2021) Dostupné z: <https://icds.ee/en/european-energy-security-and-russian-natural-gas/>

Maisel, Adam, Will Duval. 2017. „GHOSTS OF SOVIETS PAST: DO BULGARIA’S HISTORICAL RUSSIAN TIES SPELL TROUBLE FOR NATO ON THE BLACK SEA COAST?“ *Modern War Institute*, 27. 4. 2017 (online). (cit. 10. 6. 2021) Dostupné z: <https://mwi.usma.edu/ghosts-soviets-past-bulgarias-historical-russian-ties-spell-trouble-nato-black-sea-coast/>

Maltby, Tomas. 2015. „Between Amity, Enmity and Europeanisation: EU Energy Security Policy and the Example of Bulgaria's Russian Energy Dependence.“ *Europe-Asia Studies* 65(5): 809-830

Medlock, Kenneth Barry. 2012. „Modeling the implications of expanded US shale gas production“ *Energy Strategy Reviews*. 1(1): 33-41

Ministry of Energy of the Republic Bulgaria „GAS INTERCONNECTION BULGARIA - ROMANIA (IBR)“ *Ministry of Energy* (cit. 23. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.me.government.bg/en/themes/gas-interconnection-bulgaria-romania-ibr-911-0.html>

Ministry of Energy of the Republic Bulgaria. 2011. „ENERGY STRATEGY of the Republic of Bulgaria till 2020“ *Ministry of Energy* (online; Pdf). (cit. 18. 5. 2021) Dostupné z: https://www.me.government.bg/files/useruploads/files/epsp/23_energy_strategy_2020%D0%95ng_.pdf

Moravcsik, Adrew. 2019. „Power of connection: why the Russia–Europe gas trade is strangely untouched by politics“ *natur*, 2. 12. 2019 (online). (cit. 15. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.nature.com/articles/d41586-019-03694-y>

Myslívová, Kateřina. 2018. *Energetická bezpečnost Turkmenistánu a možný vliv na energetickou bezpečnost ČR*. Praha: VŠE

Neslen, Arthur. 2016. „The rise and fall of fracking in Europe“ *The Guardian*, 29. 10. 2016 (online). (cit. 15. 5. 2021) Dostupné z:

<https://www.theguardian.com/sustainable-business/2016/sep/29/fracking-shale-gas-europe-opposition-ban>

Newnham, Randall. 2011. „Oil, Carrots, and Sticks: Russia's Energy Resources as a Foreign Policy Tool“ *Journal of Eurasian Studies*. 2(2): 134-143

Nye, Joseph, Robert Keohana. 1987. „Power and Interdependence Revisited.“ *International Organization* 41 (4): 725-753

Nye, Joseph, Robert Keohane. 2011. *Power and Interdependence*. Glenview: Pearson Education (US)

Ocelík, Petr. 2006. *Obchod s energetickými komoditami: konceptualizace pojmu interdependence a konstrukce výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně

Oliver, Christian. 2014. „Russia's gas still a potent weapon“ *Financial Times*, 20. 4. 2014 (online). (cit. 15. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.ft.com/content/9bca0ece-b018-11e3-b0d0-00144feab7de>

Palonkorpi, Mikko. 2006. „The security complex theory and the energy security“ Pp. 302-313 in *Pieces from peripheries and centres*. Rovaniemi: University of Lapland Reports in Education

Pedersen, Jasper Packert. 2014. „Changing Dynamics in European Energy Policy“ *Bolstering European Energy Security* (online; Pdf). (cit. 1. 5. 2021) Dostupné z: file:///C:/Users/Asus/Downloads/1402426387Pedersen_EuropeanEnergySecurity_Jun14_web.pdf

Peterson, Nicole. 2019. „Russian Strategic Intentions“. *A Strategic Multilayer Assessment* (online; Pdf). (cit. 10. 5. 2020) Dostupné z: <https://nsiteam.com/social/wp-content/uploads/2019/05/SMA-TRADOC-Russian-Strategic-Intentions-White-Paper-PDF-1.pdf>

Pigni, Giovanni. 2020. „Russia gas exporters expand south, east and north“ *Asia Times*, 5. 2. 2020 (online). (cit. 4. 3. 2021) Dostupné z: <https://asiatimes.com/2020/02/russia-gas-exporters-expand-south-east-and-north/>

Reuters. 2020. „Russia begins TurkStream gas flows to Greece, North Macedonia“ *Reuters*, 5. 1. 2020 (online). (cit. 19. 5. 2020) Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/us-russia-bulgaria-gas/russia-begins-turkstream-gas-flows-to-greece-north-macedonia-idUSKBN1Z40D0>

Ritchie, Hannah, Max Roser. 2020. „Bulgaria: Energy Country Profile“ *Our World in Data* (online). (cit. 10. 4. 2021) Dostupné z: <https://ourworldindata.org/energy/country/bulgaria>

Rosecrance, Richard, Arthur Stein. 1973. „Interdependence: Myth Reality“ *World Politics* 26 (1): 1-27

Ruble, Isabella. 2017. „European Union energy supply security: The benefits of natural gas imports from the Eastern Mediterranean“ *Energy Policy* 105(3): 341-353

Scaroni, Paolo. 2010. „Natural Gas and International Relations (Part I)“ *the Globalist* (online). (cit. 20. 2. 2021) Dostupné z: <https://www.theglobalist.com/natural-gas-and-international-relations-part-i/>

Scrafton, Mike. 2017. „A ‘common European home’“ *THE STRATEGIST*, 11.10. 2017 (online). (cit. 10. 3. 2021) Dostupné z: <https://www.aspistrategist.org.au/a-common-european-home/>

SEE Energy News. 2020. „Romania: Expansion of gas export capacity to Hungary“ *Serbia Energy*, 7. 10. 2020 (online). (cit. 25. 5. 2021) Dostupné z: <https://serbia-energy.eu/romania-expansion-of-gas-export-capacity-to-hungary/>

Seeking Alpha. 2017. „European Shale - This Is One Shale Revolution That Won't Happen“ *Seeking Alpha*, 12. 1. 2017 (online). (cit. 15. 5. 2021) Dostupné z: <https://seekingalpha.com/article/4036239-european-shale-this-is-one-shale-revolution-wont-happen>

Shevchuk, Zinaida. „Hlavní metody a postupy při výzkumu konfliktů“ *MUNI* (online; Pdf). (cit. 15. 4. 2021) Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/jaro2013/MVZ453/41007279/Metody_vyzkumu.pdf

Shlapentokh, Dmitry. 2020. „Russia's Gas Price Discount for Bulgaria“ *Insight Turkey* 22(2): 63-77

Siddi, Marco. 2020. „EU-Russia Energy Relations“ *Finnish Institute of International Affairs* (online; Pdf). (cit. 14. 4. 2021) Dostupné z: https://people.unica.it/fulvioventurino/files/2020/04/Siddi_2020_EU-Russia-energy-relations.pdf

Smilov, Daniel, Alexander Andreev. 2018. „Bulgaria torn between Russia and the West“ *DW*, 31. 5. 2018 (online). (cit. 10. 6. 2021) Dostupné z: <https://www.dw.com/en/bulgaria-torn-between-russia-and-the-west/a-44027331>

Sondland, Gordon. 2019. „Reliance on Russian gas has big risks for Europe“ *Financial Times*, 12. 4. 2019 (online). (cit. 15. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.ft.com/content/4cfd4b1e-43eb-11e9-b83b-0c525dad548f>

Sonmez, A.Sait, Sedat Cobanoglu. 2016. „The Use of Energy Resources as Foreign Policy Tools: The Russian Case“ *European Scientific Journal*. 12(11): 78-110

Souleimanov, Emil. 2011. *Energetická bezpečnost*. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk

Statista. 2021. „Share of gas supply from Russia in Europe in 2019, by selected country“ *Statista* (online). (cit. 20. 5. 2021) Dostupné z:

<https://www.statista.com/statistics/1201743/russian-gas-dependence-in-europe-by-country/>

Stern, Jonathan. 2020. „A Comparative History of Oil and Gas Markets and Prices: is 2020 just an extreme cyclical event or an acceleration of the energy transition?“ *The Oxford Institute for Energy Studies* (online; Pdf). (cit. 6. 3. 2021)

Dostupné z: <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2020/04/Insight-68-A-Comparative-History-of-Oil-and-Gas-Markets-and-Prices.pdf>

Stevens, Paul. 2010. „The ‘Shale Gas Revolution’: Hype and Reality“ *Chatham House* (online; Pdf). (cit. 1. 3. 2021) Dostupné z:

https://www.europeangashub.com/wp-content/uploads/attach_82.pdf

Temizer, Murat. 2021. „EU's gas consumption, imports, production down in 2020“ *Energy*, 13. 4. 2021 (online). (cit. 18. 5. 2021) Dostupné z:

<https://www.aa.com.tr/en/energy/general/eus-gas-consumption-imports-production-down-in-2020/32422>

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. 2016. „Foreign Policy Concept of the Russian Federation“ *The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, 1. 12. 2016 (online) (cit. 5. 3. 2021) Dostupné z:

https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/2542248

The Moscow Times. 2019. „Russia's Natural Resources Valued at 60 % of GDP“ *The Moscow Times*, 14. 3. 2019 (online). (cit. 20. 2. 2021) Dostupné z:

<https://www.themoscowtimes.com/2019/03/14/russias-natural-resources-valued-at-60-of-gdp-a64800>

The World Bank. 2021. „Natural gas rents (% of GDP) – Russian Federation“ *DataBank* (online) (cit. 20. 3. 2021) Dostupné z:

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.NGAS.RT.ZS?locations=RU>

Tichý, Lukáš. 2009. „Ruská energetická politika a (ne)bezpečnost EU“ *natoaktual.cz*, 25. 5. 2009 (online). (cit. 27. 2. 2021) Dostupné z: https://www.natoaktual.cz/analyzy-a-komentare/ruska-energeticka-politika-a-nebezpecnost-eu.A090525_132323_na_analyzy_m02

Tichý, Lukáš. 2010. „Problematika vzájemné závislosti v energetických vztazích mezi Českou republikou a Ruskou federací a působení Evropské unie“ *Středoevropské politické studie*. 12(2-3): 159-182

Tichý, Lukáš. 2011. „Vztahy mezi Evropskou unií a Ruskou federací v sektoru zemního plynu“ *Středoevropské politické studie*. 13(2-3): 189-219

Todorov, Svetoslav. 2020. „Bulgaria Buys Share of Greek Gas Terminal“ *Balkan Insight*, 10. 1. 2020 (online). (cit. 23. 5. 2021) Dostupné z: <https://balkaninsight.com/2020/01/10/bulgaria-takes-role-in-greek-gas-terminal/>

Trenin, Dimitri. 2019. „It' Time to Rethink Russia's Foreign Policy Strategy“ *Carnegie*, 25. 4. 2019 (online). (cit. 10. 5. 2020) Dostupné z: <https://carnegie.ru/commentary/78990>

Trevellik, Amund. 2020. „Russian Gas Increasingly Important to Europe“ *High North News*, 7. 1. 2020 (online). (cit. 15. 5. 2021) Dostupné z: <https://www.highnorthnews.com/en/russian-gas-increasingly-important-europe>

U.S. Energy Information Administration. 2016. „Shale gas production drives world natural gas production growth“ *U.S. Energy Information Administration*, 15. 8. 2021 (online). (cit. 3. 3. 2021) Dostupné z: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=27512>

U.S. Energy Information Administration. 2017. „Country Analysis Brief: Russia“ *U.S. Energy Information Administration*, 31. 10. 2017 (online; Pdf). (cit. 5. 3. 2021) Dostupné z: https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Russia/russia.pdf

U.S. Energy Information Administration. 2020. „Natural gas markets remain regionalized compared with oil markets“ *U.S. Energy Information Administration*, 29. 4. 2020 (online). (cit. 10. 3. 2021) Dostupné z: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=43535>

Vobořil, David. 2015. „Břidlicový plyn - USA vs Evropa“ *OENERGETICE.cz*, 31. 3. 2021 (online). (cit. 2. 3. 2021) Dostupné z: <https://oenergetice.cz/plyn/bridlicovy-plyn-usa-vs-evropa>

Warsaw institute. 2020a. „Russia’s Economy Is Becoming Heavily Dependent on Hydrocarbons“ *Warsaw institute*, 24. 2. 2020 (online). (cit. 20. 2. 2021) Dostupné z: <https://warsawinstitute.org/russias-economy-becoming-heavily-dependent-hydrocarbons/>

Warsaw institute. 2020b. „Bulgaria Buys More LNG, Gazprom Will Lose Sales Market“ *Warsaw institute*, 30. 8. 2020 (online). (cit. 20. 5. 2021) Dostupné z: <https://warsawinstitute.org/bulgaria-buys-lng-gazprom-will-lose-sales-market/>

Wenshuang, Lin. 2014. *The rise of Bulgarian nationalism and Russia's influence upon it*. Louisville: University of Lousville

Yergin, Daniel, Robert Ineson. 2009. „America's Natural Gas Revolution“ *The Wall Street Journal*, 2. 11. 2009 (online). (cit. 25. 2. 2021) Dostupné z: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703399204574507440795971268>

Yergin, Daniel. 2006. „Ensuring Energy Security.“ *Foreign Affairs* 85(2): 69-82

Yin K. Robert. 2003. *Case Study Research: Design and Methods*. Thousand Oaks: Sage

Seznam zkratek

EU – Evropská unie

EHS – Evropské hospodářské společenství

NATO – Severoatlantická aliance

USA – Spojené státy americké

SSSR – Sovětský svaz

HDP – hrubý domácí produkt

IEA – Mezinárodní agentura pro energii

bcm – miliardy metrů krychlových

LNG – zkapalněný zemní plyn

TAP – Transadriatický plynovod

TANAP – Transanatolský plynovod

IGB - Interconnector Greece-Bulgaria

IBR – Interconnector Romania-Bulgaria

BSP – Bulharská socialistická strana

GERP – Občané za evropský rozvoj Bulharska

Abstrakt

Tato bakalářská práce se věnuje vazbě v oblasti dodávek plynu mezi Ruskem a EU s detailním zhodnocením pozice Bulharska jako člena EU. Pro analýzu této vazby je zde využita teorie vzájemné závislosti tak, aby bylo možné zhodnotit ruský vliv na evropskou, respektive bulharskou energetickou bezpečnost na základě charakteristik rozložení závislosti mezi aktéry vazby. Rusko je pro EU nejdůležitějším dodavatelem plynu, ovšem v posledních letech je tato vazba označována za možné riziko pro evropskou energetickou bezpečnost. Ruská energetická politika je považována za nástroj ruské zahraniční politiky, hlavně z důvodů podezřelých manipulací s dodávkami plynu zejména v postsovětském prostoru. V případě obav o evropskou energetickou bezpečnost k nim přispívají v posledních letech také napjaté vztahy mezi Ruskem a euroatlantickými strukturami. Ruský vliv na evropském energetickém trhu je tak považován za riziko. Závislost na ruském plynu se však napříč členskými státy značně liší, práce se tak zaměřuje na detailní hodnocení pozice Bulharska, které je dlouhodobě označováno za jednoho z nezávislejších států na ruském plynu.

Klíčová slova: zemní plyn, Rusko, Evropská unie, Bulharsko, vzájemná závislost, energetická bezpečnost

Abstract

This bachelor thesis focuses on the gas supply connection between Russia and the EU with a detailed assessment of Bulgaria's position as a member of the EU. The interdependence theory is used to analyse this connection in order to assess the Russian influence on European, or more precisely Bulgarian energy security, based on the characteristics of the distribution of dependence between the actors of the connection. Russia is the most important gas supplier to the EU, but in recent years this link has been identified as a potential risk to European energy security. Russian energy policy has been seen as an instrument of Russian foreign policy, mainly because of suspicious manipulations of gas supplies, especially in the post-Soviet space. In the case of concerns about European energy security, the tension between Russia and Euro-Atlantic structures has also contributed to these concerns in recent years. Russian influence on the European energy market is thus seen as a risk. However, the dependence on Russian gas varies widely across the member states. The thesis focuses on a detailed assessment of the position of Bulgaria, which has long been described as one of the most dependent states on Russian gas.

Key words: natural gas, Russia, European union, Bulgaria, interdependence, energy security